

Quranic Analysis of Factors Threatening Spiritual Health in the Lifestyle of the People of Noah (PBUH)

Farzad Dehghani^{1✉*}, Yoones Zirak², Fariba Mehri³

1. Associate Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Research Core Health Studies (RCHS), Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Khorasan Razavi, Iran.

2. Bachelor of Arts in Quranic Sciences and Hadith, Hakim Sabzevari University.

3. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Corresponding author's email: f.dehghani@hsu.ac.ir

Article Information

Research Paper

Vol: 2
No: 4
P: 1-28
Received: 2026-04-26
Revised: 2026-07-21
Accepted: 2026-07-22
Published: 2026-07-22

Cite this Article:

dehghani, Farzad, Zirak, yoones, Mehri, Fariba. (2026). Quranic Analysis of Factors Threatening Spiritual Health in the Lifestyle of the People of Noah (PBUH). *Journal of Theology and Spiritual Health*. 2(4): 1-28.

Publisher: Hakim Sabzevari University

The Author(s) retain the copyright and full publishing rights

doi 10.22034/jtsh.2026.579636.1030

Abstract

The quality of a “good” or “bad” life is contingent upon the application of appropriate theoretical and practical frameworks, collectively defined as lifestyle. Lifestyle choices are influenced by an individual’s level of knowledge, culture, and religious convictions. The Holy Quran, with its transtemporal and trans-spatial components, serves as the ultimate manual for life and the authentic foundation for the lifestyle of Muslims. One of its primary objectives is to describe and elucidate the lives of past nations, saints, and prophets (PBUH) to facilitate reflection, derive lessons, and implement positive aspects of their experiences. This study aims to provide a critical re-examination of the lifestyle components of the people of Noah (PBUH). Relying on Quranic verses, it attempts to identify the pathogenic factors within their lifestyle that jeopardized spiritual health and ultimately led to their destruction.

Data collection for this research was conducted through library-based documentary analysis, utilizing a descriptive-analytical methodology and qualitative content analysis. An analytical review of the verses demonstrates that the lifestyle of the people of Noah (PBUH) was founded upon a base incompatible with spiritual health. Five primary components—ignorance, arrogance (Istikbar), transgression (Tughyan), denial of truth, and specifically, injustice (Zulm)—eroded the cognitive, affective, and behavioral dimensions of spiritual health, resulting in a society that was decayed from within. Among these, injustice, as the most pathogenic component, evolved into a systemic social structure, thereby extinguishing justice and peace and shattering collective cohesion. Furthermore, transgression—born of a false sense of self-sufficiency, the denial of the afterlife, and superiority—corrupted their hearts and intellects, ultimately leading to social collapse. The culmination of these factors presents a Quranic archetype illustrating that the breakdown of spiritual health is the result of an interplay between cognitive corruption, moral deviation, and the dominance of unjust structures.

Keywords: Spiritual Health, Lifestyle, People of Noah, Affective Factors, Injustice.

Extended Abstract

1. Problem Statement

In the Islamic worldview, the quality of a “good life” transcends material welfare and the accumulation of wealth; it depends on realizing a sublime concept known as *Hayat Tayyibah* (a pure and virtuous life). In this paradigm, lifestyle is not merely a superficial phenomenon but an objective crystallization of the worldview, system of beliefs, and values embedded in the fabric of a society’s daily actions. While lifestyle choices are influenced by an individual’s level of awareness, prevailing culture, and religiosity, the Quranic perspective posits that such choices are not limited to the individual sphere; rather, they carry profound macro-social consequences. As the most comprehensive book of guidance and the authentic source for a faithful lifestyle, the Holy Quran employs an educational, historical, and cautionary approach to delineate the history of past nations. This re-examination is not merely a historical account but an endeavor to extract “normative patterns” and “aberrant counter-patterns” along the path of human transcendence.

Among Quranic narratives, the history of the people of Noah (PBUH) holds a unique significance as the first civilization to be addressed by legislative revelation (*Wah-yi Tashri’i*). Having suffered existential punishment (*’Adhab-e Takwini*) due to fundamental deviation, this people serve as a quintessential archetype of a society that has lost its spiritual health. Through a critical re-reading of Quranic verses, this study aims to address the fundamental question: What were the pathogenic components of the lifestyle of the people of Noah (PBUH), and how did these factors—across cognitive, affective, and behavioral dimensions—jeopardize individual and social spiritual health, ultimately leading to civilizational collapse? The primary objective of this research is to derive insights from divine verses to identify patterns of degeneration that may serve as a critical warning for contemporary societies.

2. Methods

This study employs a descriptive-analytical methodology combined with a qualitative content analysis approach to extract data. Data collection was conducted through library research and documentary analysis, focusing on the text of the Holy Quran and authoritative exegeses (*Tafsir*). Propositions and statements related to the conduct of the people of Noah (PBUH) were systematically extracted. The analytical process followed a three-stage procedure: First, keywords and Quranic descriptions regarding the behavioral patterns and psychological characteristics of the people of Noah were identified. In the second stage, these propositions were categorized according to the tripartite model of spiritual health, consisting of: (1) the cognitive dimension (including belief systems and worldview), (2) the affective dimension (including emotional attachments, aversions, and psychological inclinations), and (3) the behavioral dimension (including social and ethical conduct). Finally, by analyzing the internal relationships among these components, a comprehensive model regarding the pathology of decline in the society of Noah (PBUH) was reconstructed to elucidate how an erroneous lifestyle hollows out the spiritual integrity of a nation from within.

3. Findings and Results

The research findings indicate that the lifestyle of the people of Noah (PBUH) was founded upon a base entirely incompatible with spiritual health. An analysis of the verses reveals five primary pathogenic components that systematically eroded their spiritual well-being in a chain-reaction manner.

Regarding the cognitive dimension, the society suffered from “willful ignorance”—not as a mere lack of knowledge, but as a failure to apply “practical rationality” and a persistent obstinacy against the truth, which led them to worship falsehoods. This was exacerbated by *Istikbar* (arrogance), which severely impaired the affective dimension. Prevalent among the elite class, this emotional trait acted as a barrier to perceiving the truth, to the extent that they would physically shun the message of revelation.

Furthermore, the continuous denial of the prophetic mission induced an epistemological blockage, causing their hearts and intellects to lose their capacity for guidance, which functioned as both a cognitive and

behavioral impairment. Simultaneously, Tughyan (transgression) significantly damaged the affective dimension; rooted in a false sense of self-sufficiency and pride derived from wealth, this factor drove them to cross the boundaries of servitude, resulting in moral decay. Finally, the study's most critical finding is the evolution of "injustice" (Zulm) into a systemic social structure. In the society of Noah, injustice transcended individual sin to become the governing paradigm for the distribution of power, effectively extinguishing justice and shattering collective cohesion.

This study demonstrates that the destruction of the people of Noah (PBUH) was the logical consequence of the interplay between cognitive corruption, affective deviations, and the dominance of unjust structures. Ultimately, spiritual health possesses a social dimension; when a society's lifestyle veers toward injustice and arrogance, its collective rationality becomes paralyzed, and oppressive structures take root. This Quranic archetype serves as a strategic warning for contemporary societies, where authentic spirituality faces modern threats, as the erosion of spiritual health invariably triggers the Divine laws (Sunan) regarding decay and ruin.

4. Acknowledgement & Funding

The manuscript did not receive a grant from any organization.

5. Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

6. Authors' Contribution

Farzad Dehghani., Email: f.dehghani@hsu.ac.ir; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9391-2727>

Yoones Zirak, Email: yooneszirak78@gmail.com

Fariba Mehri, Email: faribamehri89@yahoo.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5248-2924>

تحلیل قرآنی عوامل تهدیدکننده سلامت معنوی در سبک زندگی قوم نوح (ع)

فرزاد دهقانی^۱، یونس زیرک^۲، فریبا مهری^۳

۱- دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، عضو هسته پژوهشی مطالعات سلامت، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، استان خراسان رضوی، ایران.

۲- دانش‌آموخته کارشناسی علوم قرآن و حدیث دانشگاه حکیم سبزواری.

۳- استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه حکیم سبزواری سبزوار ایران.

نویسنده مسئول: f.dehghani@hsu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

زیست خوب و بد در گرو کاربست چارچوب‌های نظری و عملی مناسب، تحت عنوان سبک زندگی است. انتخاب سبک زندگی متأثر از دانایی، فرهنگ و دین هرکس است. قرآن مجید با مؤلفه‌های فرازمانی و مکانی خود، کتاب زندگی و بن‌مایه سبک زندگی مسلمانان است که یکی از محورهای آن توصیف و تبیین زندگی گذشتگان، اولیاء و انبیاء (ع) جهت بازخوانی، عبرت‌پذیری و کاربست جنبه‌های مثبت آن است. هدف پژوهش حاضر، بازشناسی انتقادی مؤلفه‌های سبک زندگی قوم نوح (ع) است و می‌کوشد با استناد به آیات قرآنی، فهرستی از مؤلفه‌های آسیب‌زای سلامت معنوی در سبک زندگی قوم نوح که موجبات هلاکت آن‌ها را فراهم آورد، معرفی کند. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش حاضر، کتابخانه‌ای-اسنادی و روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی و سطح تحلیل؛ تحلیل محتوا است. بازخوانی تحلیلی آیات نشان می‌دهد سبک زندگی قوم نوح (ع) بر بنیانی ناسازگار با سلامت معنوی شکل گرفته بود. پنج مؤلفه جهل، استکبار، طغیان، تکذیب حق و به ویژه ظلم، سه ساحت شناختی، عاطفی و رفتاری سلامت معنوی را تخریب کردند و جامعه‌ای از درون فرسوده پدید آوردند. در این میان، ظلم -به عنوان آسیب‌زاترین مؤلفه- با تبدیل شدن به ساختار اجتماعی، عدالت و آرامش را از میان برد و انسجام جمعی را فروپاشاند. طغیان نیز، زاییده‌ی احساس بی‌نیازی، انکار معاد و خودبرتربینی، سبب تباهی قلب و عقل و در نهایت هلاکت اجتماعی شد. برآیند این عوامل، تصویری از الگوی قرآنی است که نشان می‌دهد فروپاشی سلامت معنوی، حاصل تعامل فساد شناختی، انحراف اخلاقی و سلطه‌ی ساختارهای ظالمانه است.

کلیدواژه‌ها: سلامت معنوی، سبک زندگی، قوم نوح، عوامل عاطفی، ظلم.

مقاله پژوهشی

شماره:

۲

دوره:

۴

صفحه:

۱-۲۸

تاریخ دریافت:

۱۴۰۵/۰۲/۰۶

تاریخ ویرایش:

۱۴۰۵/۰۴/۳۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۴/۳۱

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۵/۰۱

نحوه ارجاع به این مقاله:

دهقانی، فرزاد، زیرک، یونس، مهری، فریبا. (۱۴۰۵). تحلیل قرآنی عوامل تهدیدکننده سلامت معنوی در سبک زندگی قوم نوح (ع). *الهیات و سلامت معنوی*، ۲(۴): ۱-۲۸

ناشر: دانشگاه حکیم سبزواری

نویسنده(گان) حق نشر و حقوق کامل را انتشار حفظ می‌کنند.

10.22034/jtsh.2026.579636.1030

۱- مقدمه

در قرآن کریم، داستان‌های متعددی از اقوام پیشین نقل شده است که هر یک نمایانگر «سبک زندگی» خاص و پیامدهای وجودی و معنوی آن است. هدف از طرح این سرگذشت‌ها، نشان دادن نقاط قوت و ضعف جوامع انسانی و هدایت مخاطب به نگاه عبرت‌آموز و تحلیلی نسبت به تاریخ انسانی است (ن.ک: یوسف / ۱۱۱). در این میان، سرگذشت قوم نوح (ع) از برجسته‌ترین نمونه‌ها است؛ قومی که نه تنها به دلیل نافرمانی و لجابت در برابر دعوت الهی؛ بلکه به واسطه‌ی اتخاذ سبک زندگی‌ای که در بنیاد خود با ارزش‌های توحیدی ناسازگار بود، در معرض عذاب الهی قرار گرفت (ن.ک: نجم / ۵۲). این امر نشان می‌دهد که در پس این روایت قرآنی، مجموعه‌ای از «عوامل تهدیدکننده سلامت معنوی» نهفته است که در ساختار سبک زندگی آن قوم تجسم یافته است.

بر این اساس، مسئله اصلی این پژوهش آن است که: در چارچوب آیات قرآن کریم، کدام عوامل و مؤلفه‌ها در سبک زندگی قوم نوح (ع) قابل شناسایی‌اند که نقش تهدیدکننده و مخرب برای «سلامت معنوی» آنان داشته‌اند؟ به بیان دیگر، این تحقیق در پی آن است که نشان دهد سبک زندگی آن قوم چگونه و از چه مسیرهایی به تضعیف، تخریب یا انحراف سلامت معنوی جامعه منجر شده است و این الگوهای تهدید، چه نسبتی می‌توانند با چالش‌های معنوی جوامع معاصر و سبک زندگی مدرن داشته باشند. تبیین این مسئله می‌تواند برای دستیابی به الگوهای پیشگیرانه و اصلاح‌گر در حوزه سلامت معنوی و طراحی سبک زندگی مبتنی بر تعالیم قرآنی در روزگار حاضر، راهگشا باشد.

در راستای پاسخ به این پرسش، پژوهش حاضر ضمن توجه به مؤلفه‌های تأثیرگذار بر ساحت «سلامت معنوی»، چند گام اساسی را دنبال می‌کند: نخست، مفهوم‌شناسی کلیدواژه‌هایی چون «سلامت معنوی»، «سبک زندگی» و مفاهیم مرتبط، در قالب مبانی نظری تحقیق؛ دوم، خوانش منسجم و نظام‌مند داستان قوم نوح (ع) در قرآن و استخراج و گردآوری آیات مرتبط با سبک زندگی آنان؛ و سوم، تحلیل محتوای این آیات به منظور شناسایی و طبقه‌بندی عوامل تهدیدکننده سلامت معنوی در حیات فردی و جمعی آن قوم.

این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی و به روش کتابخانه‌ای انجام شده است. بدین منظور، آیات مرتبط با مؤلفه‌های مورد نظر از متن قرآن کریم استخراج و سپس با بهره‌گیری از تفاسیر و منابع دست اول در حوزه مطالعات قرآنی، مورد واکاوی تحلیلی قرار گرفته‌اند تا تصویری روشن و روشمند از «عوامل تهدیدکننده سلامت معنوی در سبک زندگی قوم نوح (ع)» ارائه گردد.

در حوزه سبک زندگی اسلامی، پژوهش‌های متعددی با رویکردهای متنوع صورت گرفته است که در ادامه به اهم آن‌ها اشاره می‌شود:

فیضی (۱۳۹۲) در «درآمدی بر سبک زندگی اسلامی»، این مفهوم را برآمده از آموزه‌های اعتقادی و هم‌معنا با سیره می‌داند. در سال ۱۳۹۴، عیسی‌زاده در «عوامل اسلامی شدن سبک زندگی» و قندانی آرانی و صادقی آرانی با تمرکز بر «خانواده قرآنی» به تبیین ابعاد ساختاری این سبک پرداخته‌اند. در ادامه، نصیری و همکاران (۱۳۹۵) با معرفی مؤلفه‌هایی همچون مرگ‌آگاهی، قناعت و توکل، شبکه معنایی سبک زندگی اسلامی را ترسیم کرده‌اند. اکبری (۱۳۹۷) در «سبک زندگی قرآنی» و حسینی (۱۳۹۹) در «سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن و حدیث» ابعاد وحیانی این موضوع را واکاوی کردند. یوسف‌زاده اربط (۱۳۹۹) در «اصول قرآنی سبک زندگی اسلامی»، توحیدمحوری، شریعت‌مداری و فطرت‌مداری را به عنوان ارکان بنیادین حیات طیبه معرفی نمود. در نهایت، ابراهیمی و همکاران (۱۴۰۰) با روش ترکیبی دلفی و آنتروپی شانون، مؤلفه‌های عینی سبک زندگی نظیر اشتغال، ارتباطات و سلامت را به عنوان شاخص‌های تأثیرگذار احصا کردند.

بررسی این پیشینه نشان می‌دهد که با وجود غنای مطالعات در ارائه الگوهای اثباتی و هنجاری، تمرکز بر «آسیب‌شناسی سلامت معنوی» در جوامع قرآنی کمتر مورد توجه بوده است. پژوهش حاضر با تمرکز بر ساز و کارهای

تضعیف سلامت معنوی در سبک زندگی «قوم نوح (ع)»، با رویکردی آسیب‌شناسانه و تطبیقی، خلأ موجود در ادبیات پژوهش را پوشش داده و نوآوری ویژه‌ای در مطالعات قرآنی به شمار می‌رود.

۲- مواد و روش

این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی و به روش کتابخانه‌ای انجام شده است. بدین منظور، آیات مرتبط با مؤلفه‌های مورد نظر از متن قرآن کریم استخراج و سپس با بهره‌گیری از تفاسیر و منابع دست‌اول در حوزه مطالعات قرآنی، مورد واکاوی تحلیلی قرار گرفته‌اند تا تصویری روشن و روشمند از «عوامل تهدیدکننده سلامت معنوی در سبک زندگی قوم نوح (ع)» ارائه گردد.

۳- بحث

۱.۳. سلامت معنوی

متناظر با فرهنگ و حیانی، «سلامت معنوی» عمیق‌ترین و گسترده‌ترین بعد وجودی انسان به شمار می‌آید؛ بعدی که نه در عرض سایر ابعاد؛ بلکه به صورت «طولی» تمام ساحت‌های وجودی انسان را دربر می‌گیرد و بر آن‌ها اثر می‌نهد (رشاد، ۱۴۰۲، ش ۵۰۶). بر این اساس، به کارگیری مؤلفه‌های سلامت معنوی در سبک زندگی اسلامی، می‌تواند توجه و تمرکز بر پیشگیری را در تمامی ابعاد حیات انسان و در همه سطوح آن امکان‌پذیر سازد (واشیان، ۱۳۹۹، ش ۴۹۹). بنیادین‌ترین مفهوم در اصطلاح «سلامت معنوی»، مفهوم «معنویت» است. در تبیین معنویت اسلامی، مقصود همان ایجاد «رابطه دیندارانه با ملکوت و عالم غیب» و التزام به لوازم و آثار این رابطه در عرصه هستی است؛ از همین رو سلامت معنوی به «برخورداري انسان از تراز اتم و اکمل در ساحت رابطه شناختی و زیستی شایسته با غیب عالم و عالم غیب» تعریف شده است (رشاد، ۱۴۰۳، ش ۱).

غفلت از سلامت معنوی، پیامدی فراتر از آسیب به یک بعد خاص داشته و به تضعیف یا تخریب دیگر ابعاد سلامت انسان و در نهایت اختلال در سبک زندگی می‌انجامد. از آنجا که سلامت معنوی تأثیرگذارترین و شمولی‌ترین بعد در زیست مادی و معنوی انسان است، ضرورت دارد اهمیت آن همواره مورد تأکید قرار گیرد و برای ارتقای آن در سطح فرد، خانواده و جامعه ایمانی تلاش شود. شناخت عوامل تهدیدکننده این بعد و ارائه راهکار برای مقابله با آن‌ها نیز بخشی جدایی‌ناپذیر از این تلاش است (مرندی، ۱۴۰۳، ش ۳۱). افزون بر این، مرز ممتاز سلامت معنوی قرآنی در مقایسه با دیگر رویکردها، «ضرب خوردن اخلاص» در روابط چهارگانه انسان و در نهایت دستیابی به «قلب سلیم» و «حیات طیبه» در پرتو همین اخلاص است (دهقانی و دیگران، ۱۴۰۲، ش ۴۳۳).

۲.۳. مفهوم لغوی و اصطلاحی سبک

«سبک» در معنای لغوی، به مفهوم «گذاختن و در قالب ریختن» سیم، زر یا مانند آن آمده است و از همین معنا، تدریجاً معنای «قالب» و «شیوه» اخذ شده است. برخی، «سبک» را معادل واژه لاتین استایل^۱ دانسته و آن را مجازاً به معنای روشی از نثر و نظم به کار برده‌اند؛ روشی که می‌توان آن را راه و رسمی مشخص و معین با چهارچوب‌های استوار و خاص تلقی کرد (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۴: ۱۷-۱۸).

در اصطلاح ادبی، «سبک» به «روش خاصی» اطلاق می‌شود که نویسنده یا شاعر به وسیله آن، احساسات و ادراکات خود را بیان می‌کند (معین، ۱۳۸۱، ج ۱: ۸۲۷) و به طور کلی به «شیوه به کارگیری، آراستن و تلفیق کلمات» اطلاق شده است (ن.ک: عمید، ۱۳۸۹: ۶۲۹). در کنار این تعاریف، «سبک» به معنای «روش خاص بیان افکار و ادراک، از طریق

^۱ Style

انتخاب الفاظ، ترکیب کلمات و طرز تعبیرات» نیز معرفی شده است (ن. ک: دهخدا، ۱۳۷۷ ه. ش، ج ۹: ۱۳۴۱۲). از تجمیع این مفاهیم می‌توان به طور کلی «سبک» را به عنوان «شیوه، روش و طرز» دانست (ن. ک: محبوب، بی‌تا: ۱۹).

۳.۳. چیستی سبک زندگی

آدلر مبدع مفهوم سبک زندگی است. او سبک زندگی را روشی تقریباً ثابت می‌داند که شخص اهدافش را بدان طریق پی می‌گیرد (کاویانی، ۱۳۹۲: ۱۶ و ۱۰). برخی بر این باورند که سبک زندگی مجموعه‌ای از عملکردها است که شخص در زندگی آن‌ها را به کار می‌بندد و شامل همه فعالیت‌ها و رفتارهای او در جریان زندگی می‌شود (همارزاده ایبانه، ۱۳۹۱: ۱۹). سبک زندگی را می‌توان شیوه‌ای از آن دانست که یک شخص، خانواده، طایفه، گروه و ملت بر اساس عقاید، باورها، علاقه‌ها، افکار، احساسات و محیط برای خود برمی‌گزیند و بیان‌گر اعتقادات و تفکرات شخصی فرد و وظیفه او در قبال خود، خداوند، طبیعت و دیگران است (نک: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش، ۱۳۹۵: ۵۰-۵۱).

۴.۳. عوامل تأثیرگذار بر سبک زندگی و مؤلفه‌های آن

در ادبیات سلامت معنوی، «سازه‌ها»^۱ معمولاً به صورت مجموعه‌ای از ابعاد درهم‌تنیده در نظر گرفته می‌شوند که برای شکل‌گیری و پایداری خود، به «مواد اولیه» و «شرایط زمینه‌ای» نیاز دارند. به تعبیر دیگر، هر سازه‌ای متکی بر عناصری است که نبود آن‌ها، یا به معنای فقدان سازه است یا به ناقص و ناسازگار شدن آن می‌انجامد. افزون بر این عناصر بنیادی، مجموعه‌ای از عوامل زمینه‌ساز و تسهیل‌گر نیز وجود دارند که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، سازه را تقویت یا تضعیف می‌کنند. «سبک زندگی» نیز در تحلیل‌های سلامت معنوی، به همین صورت قابل صورت‌بندی است:

برای شکل‌گیری و تداوم یک سبک زندگی منسجم، نیاز به مؤلفه‌هایی است که هسته‌ی اصلی این سبک را می‌سازند و در کنار آن، عوامل متعددی بر کیفیت، جهت‌گیری و پیامدهای این سبک زندگی اثر می‌گذارند. بر این اساس، پیش از تحلیل هر الگوی زیست مؤنانه یا ناسالم، ضروری است هم مؤلفه‌ها و هم عوامل مؤثر بر سبک زندگی شناسایی و تحلیل شوند.

بر اساس برخی منابع، عوامل تأثیرگذار بر سبک زندگی عبارت‌اند از: باورهای فرد، وضعیت سلامت یا بیماری او، اعتقادات خانواده، وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده، جنسیت فرد، تعداد اعضای خانواده و شرایط فرهنگی و محیطی جامعه (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش، ۱۳۹۵: ۵۱-۵۰). در ادامه و با نگاهی گسترده‌تر، گروه دیگری از پژوهشگران، مواردی چون نوع و شیوه‌ی تغذیه، نوع مسکن (معماری، دکوراسیون و اثاثیه)، خودآرایی (پیروی از مد و نوع پوشاک)، شیوه‌های تفریح و گذران اوقات فراغت، الگوهای مصرف، نوع وسیله‌ی حمل‌ونقل، شیوه‌ی سخن گفتن، الگوها و نگرش‌های مرتبط با فرهنگ مانند دین، میهن‌دوستی، عقلانیت، خانواده، هنر، آموزش، ورزش و موسیقی، چشم‌اندازهای اخلاقی و تفاوت‌های دینی، سلیقه‌های ورزشی، الگوهای زندگی خانوادگی، ارزش‌های سیاسی، تربیت کودک و روابط زناشویی، تحصیلات و... را نیز در زمره‌ی عوامل مؤثر بر سبک زندگی برشمرده‌اند (رستمی، ۱۳۹۷: ۱۴-۱۵). بسیاری از این مؤلفه‌ها از منظر سلامت معنوی، نه صرفاً رفتارهای بیرونی؛ بلکه حامل معنای وجودی و نشانگر نظام ارزش‌ها، هویت معنوی و کیفیت ارتباط فرد با خدا، خود، دیگران و طبیعت‌اند؛ به همین دلیل، می‌توان آن‌ها را «نشانه‌ها» و «پیامدهای» سلامت یا ناسلامتی معنوی دانست.

اسلام به عنوان دین کامل الهی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های سبک زندگی را - که از منظر عاطفی، معنماندی حیات، رضامندی وجودی و در نهایت سعادت دنیوی و اخروی، نقش اساسی در سلامت معنوی انسان دارند - در محورها و عرصه‌های زیر معرفی کرده است:

1. Constructs

عبادی: وظایف بنده در قبال خداوند؛ شامل عبادات فردی و جمعی که جهت و معنای الهی به زندگی می‌بخشد و ارتباط عمودی انسان با مبدأ را سامان می‌دهند؛

اجتماعی: وظایف فرد در قبال دیگران و اجتماع؛ اعم از روابط عادلانه، رعایت حقوق، همدلی، ایثار و مشارکت اجتماعی که در ادبیات سلامت معنوی، با «ارتباط سالم با دیگران» متناظر است؛

اخلاقی: به معنای پایبندی به وظایف قانونی و رسمی فرد؛ اما با تأکید بر درونی شدن ارزش‌ها و فضیلت‌ها؛ بعدی که از منظر سلامت معنوی، به شکل‌گیری «وجدان اخلاقی» و حس تعهد درونی نسبت به خیر و حق می‌انجامد؛
 باور به مفاهیم انسان‌شناسی، خداشناسی و هستی‌شناسی: این سطح از باورها، چه به صورت خودآگاه و چه ناخودآگاه، در تعیین رفتار فردی اثرگذار است و در ادبیات سلامت معنوی، هسته‌ی «نظام معنای شخصی» و «جهان‌بینی معنوی» را شکل می‌دهد؛

خانواده: رفتارها و عملکردهای ارتباطی درون خانواده؛ یعنی ساختار و کیفیت روابط عاطفی، تربیتی و حمایتی که مهم‌ترین بستر رشد یا تضعیف سلامت معنوی به شمار می‌رود؛

اقتصادی یا مالی: عملکردهای مستقیم یا غیرمستقیم فرد در نسبت با امور اقتصادی؛ از قبیل شیوه‌ی کسب روزی، مصرف، انفاق و عدالت اقتصادی که جهت‌گیری آن می‌تواند سلامت معنوی را تقویت (مثل قناعت و انفاق) یا تضعیف (مثل حرص و اسراف) کند؛

علم: جایگاه علم و تفکر در زندگی فرد و تلاش او برای افزایش شناخت از خود و جهان؛ این محور با «خودآگاهی»، «تفکر انتقادی» و «جست‌وجوی معنا» در ادبیات سلامت معنوی پیوند وثیق دارد؛

سلامت: اموری که در سلامت جسمانی و روانی فرد نقش دارند؛ در رویکرد اسلامی، سلامت جسم و روان از بعد معنوی جدا نیست و مراقبت از بدن و روان بخشی از وظیفه‌ی الهی انسان نسبت به «امانت الهی» دانسته می‌شود؛
 زمان‌شناسی: وظایف فرد در قبال استفاده‌ی بهینه از زمان؛ مدیریت زمان و پرهیز از بطلالت، یکی از شاخص‌های انسجام درونی و معنامندی زندگی است؛

دفاعی: وظایفی که با حوزه‌های امنیت فردی و اجتماعی پیوند دارد؛ از پاسداشت هویت دینی و سرزمینی تا دفاع از مظلوم، که در نگاه سلامت معنوی، بُعدی از تعهد اخلاقی و معنوی انسان به «دیگری» است (ابراهیم‌پور، رحیمی، ۱۳۹۶: ۱۱۷ و ۱۳۶-۱۳۵).

از یک منظر تحلیلی می‌توان مجموعه‌ی این شاخص‌ها را در دو بعد اصلی فردی و اجتماعی دسته‌بندی نمود؛ دو بُعدی که در مدل‌های سلامت معنوی نیز به صورت دو حوزه‌ی «ارتباط درونی/ خودمحور» و «ارتباط برون‌گرا/ اجتماعی» قابل بازشناسی است:

الف) شاخص‌های اجتماعی شامل: پایبندی به خانواده، کوشش و تلاش، میانه‌روی و اعتدال، دوری از اسراف و تبذیر و صله‌ی رحم؛ این شاخص‌ها در ادبیات سلامت معنوی، تجلی سلامت در روابط بین‌فردی، ساختار خانواده و تعاملات اجتماعی‌اند؛

ب) شاخص‌های فردی شامل: تفکر، تقواگرایی، خدامحوری، تلاش و کوشش، صبر، خویشتن‌داری و سالم نگه‌داشتن تن؛ این مؤلفه‌ها بیشتر به ساحت درونی، خودتنظیمی، جهت‌گیری الهی و مراقبت از خود در سطح جسم، روان و روح مربوط می‌شوند (ابراهیم‌پور، رحیمی، ۱۳۹۶: ۱۱۷ و ۱۳۶-۱۳۵).

با آن که مجموعه‌ی عوامل و مؤلفه‌های یاد شده، تصویری نسبتاً جامع از ابعاد مختلف زندگی فرد و جامعه ارائه می‌کنند و می‌توان با واکاوی آن‌ها به الگوی سبک زندگی و متعاقباً به وضعیت سلامت معنوی آن فرد یا جامعه نزدیک شد، بدیهی است که بررسی همه‌ی این مؤلفه‌ها درباره‌ی زندگی یک قوم، مانند قوم نوح، آن هم در چارچوب یک مقاله، امکان‌پذیر نیست و خود نیازمند پژوهش‌های متعددی است. از این رو، رویکرد پژوهش حاضر - در چهارچوب مطالعات سلامت معنوی - آن است که با استناد به آیات قرآن، اهم مؤلفه‌های اثرگذار بر سبک زندگی قوم نوح را، به ویژه مؤلفه‌هایی

که مستقیماً با باورهای توحیدی، ساختار خانواده، روابط اجتماعی، شیوهی معیشت، مواجهه با رنج‌ها و واکنش به دعوت پیامبر مرتبط‌اند، مورد تحلیل و واکاوی قرار دهد؛ امری که طبعاً همه‌ی موارد فوق را در بر نخواهد گرفت، ولی می‌تواند تصویری معنادار از وضعیت سبک زندگی و در نتیجه از وضعیت سلامت معنوی آن قوم به دست دهد.

۵.۳. اقوام در قرآن

قرآن کریم بیانگر سرگذشت اقوام مختلفی بوده اقوامی همچون؛ قوم ابراهیم؛ قوم لوط؛ اصحاب‌الرس؛ قوم تبع اصحاب ایکه و قوم نوح و سایر اقوام (سیوطی، ۱۹۷۴، ج ۴: ۸۳). به دلیل گستردگی مطالب درباره هر یک از اقوام قرآن و نبود مجال برای بررسی تک تک این اقوام، از این رو به طور مختصر فقط به سرگذشت قوم حضرت نوح پرداخته می‌شود.

۶.۳. قوم حضرت نوح

حضرت نوح نخستین پیامبر مرسل بوده (هندی، ۱۹۸۱، ج ۱۱: ۵۱۲)، روایت است که ایشان در سن چهل سالگی بر قوم مبعوث شد و بعد از طوفان شصت سال زندگی کرد؛ اما درباره سن حضرت نوح عده‌های متفاوتی ذکر شده از جمله گفته شده؛ سن حضرت نوح هزار و پنجاه سال بوده است و یا هزار و چهار صد سال بود و همچنین گفته شده عمر حضرت نوح (ع) دو هزار و پانصد سال بود (کاشانی، ۱۳ ه. ش، ج ۷: ۱۲۲)، حضرت نوح (ع) مدت نهصد و پنجاه سال قومش را به خدا دعوت کرد، که شریعت (آیین) نوح این بود که خداوند به یگانگی و اخلاص و شریک نداشتن پرستش شود (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۱: ۳۳۱). اگرچه حضرت نوح ۹۵۰ سال قومش را دعوت کرد؛ اما طبق بعضی روایات فقط هشت نفر به وی ایمان آوردن (بحارالأنوار، ۱۴۰۳، ج ۱۱: ۳۳۶). نه تنها به آن حضرت ایمان نیاوردند؛ بلکه او را تکذیب کردند و به آن حضرت تهمت‌های ناروا زدند و می‌گفتند؛ نوح دیوانه یا جن زده است (قمر / ۹). علاوه بر این به گفته قرآن قوم حضرت نوح مشرک و بت پرست بودن که از جمله بت‌های این قوم؛ وُدّ و سواع و یغوث و یعوق که نام آن‌ها در قرآن ذکر شده است.

با وجود تلاش‌های فراوان حضرت نوح اما، جز تعداد اندکی به آن حضرت ایمان نیاوردند، و بعد از اتمام ساخت کشتی خداوند به نوح (ع) دستور داد: «از هر [نوع حیوانی] یک زوج دوتایی [یک نر و یک ماده] و نیز خاندانت و آنان را که ایمان آورده‌اند، در کشتی سوار کن مگر کسی که پیش‌تر فرمان غرق شدن را بر ضد او لازم کرده‌ایم» (هود / ۴۰). تا این‌که عذاب بر این قوم نازل شد و به گفته قرآن «درهای آسمان را به آبی بسیار فراوان و ریزان گشودیم (قمر / ۱۱)» و کافران قوم حضرت نوح غرق شدند.

۴- یافته‌ها

۱.۴. تحلیل و بررسی

بخش اصلی این پژوهش، با توجه به آیات قرآن به بحث و بررسی آن دسته از مؤلفه‌هایی می‌پردازد که نقش به‌سزایی در نابودی قوم نوح داشته است. این بررسی‌ها به پژوهشگر کمک می‌کند تا به چشم‌انداز واضح‌تری از جنبه‌های مختلف زندگی حضرت نوح و قوم او دست یابد. قابل ذکر است که تحلیل آیات بر اساس ترتیب نزول آن‌ها است که از کتاب الاتقان سیوطی اقتباس گردیده است (سیوطی، ۱۴۲۱: ۵۹ و ۶۰) و در این مقاله به سه مؤلفه زیر پرداخته می‌شود.

شکل ۱. مؤلفه‌های مورد بررسی در این مطالعه

۲.۴. مؤلفه‌های زندگی قوم نوح

در قرآن کریم، یکی از شاخص‌های اصلی در تحلیل سبک زندگی قوم نوح، در آیه ۵۲ سوره نجم آشکار می‌شود؛ جایی که خداوند متعال می‌فرماید: «وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلِ إِنْهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَى».

در این بیان، دو مؤلفه بنیادین «ظلم» و «طغیان» به عنوان ویژگی‌های محوری در حیات فردی و اجتماعی قوم نوح ذکر شده‌اند؛ دو شاخصی که نه تنها در سطح رفتاری؛ بلکه در سطح ساختاری و فرهنگی سبک زندگی آنان نیز تأثیرگذار بوده‌اند. چنان‌که از سیاق آیات و ساختار تعبیر «أَظْلَمَ» و «أَطْعَى» برمی‌آید، شدت این دو عامل در قوم نوح بیش از قوم عاد و ثمود بوده است. علامه طباطبایی نیز بر همین اساس، تصریح می‌کند که ظلم و طغیان قوم نوح در مقایسه با دو قوم دیگر، گسترده‌تر و ریشه‌دارتر بوده است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۹: ۵۰). از نظر تحلیلی، کاربرد افعال التفضیل در این آیه می‌تواند افزون بر شدت، بر طولانی بودن دوره ظلم و طغیان در میان قوم نوح نیز دلالت داشته باشد؛ زیرا مدت دعوت حضرت نوح (ع) به طور آشکار از تمامی پیامبران دیگر طولانی‌تر بوده است و این امر می‌تواند نشانه‌ای از استمرار و تثبیت این دو رفتار انحرافی در سبک زندگی آنان باشد. به این ترتیب، بخش قابل ملاحظه‌ای از سبک زندگی قوم نوح بر پایه‌ی تقابل با حدود الهی و بی‌اعتنایی به نظام عدالت و حق شکل گرفته است. این نوع زیست اجتماعی که بر محور قدرت‌طلبی، بی‌عدالتی و خودکامگی شکل می‌گیرد، از دیدگاه قرآن، مصداق عینی «سبک زندگی ناسالم» است؛ سبکی که نه تنها سلامت اجتماعی و روانی را از میان می‌برد؛ بلکه بنیان سلامت معنوی جامعه را نیز فرو می‌ریزد. بدین جهت، تأکید قرآن بر دو مؤلفه ظلم و طغیان در آیه یاد شده، نشانگر توجه به ابعاد اخلاقی، روانی و ساختاری سبک زندگی قوم نوح است؛ امری که برای تحلیل دقیق‌تر نظام ارزشی و معنوی آنان، بررسی عمیق‌تری را می‌طلبد و در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

۳.۴. ظلم

«ظلم» در ادبیات اخلاق اسلامی مفهومی گسترده و چندبعدی دارد و می‌توان آن را از حیث تأثیر و دامنه، جامع‌بیشتر رذایل اخلاقی دانست؛ زیرا هرگونه انحراف از اعتدال و خروج از مسیر عدالت، مصداقی از ظلم است. نراقی در جامع‌السعادات، با رویکردی روان‌شناختی و اخلاقی، ظلم را در دو معنای عام و خاص تبیین کرده است: در معنای عام، «تعدی از حد وسط و انجام کار نابجا» و در معنای خاص، «آزار و زیان‌رسانی به دیگران در گفتار و کردار» دانسته می‌شود (نراقی، ۱۳۷۸: ۴۳۵).

از منظر سلامت معنوی، چنین تعریف دو وجهی از ظلم بیانگر اختلال در تعادل درونی انسان و گسست او از محور حق و الهیت است؛ زیرا سلامت معنوی بر پایه‌ی «اعتدال در روابط با خود، دیگران و خداوند» شکل می‌گیرد، حال آن

که ظلم، در هر دو سطح عمومی و خاص، این توازن را می‌شکند و منجر به ناهم‌سویی در ساحت‌های روانی، اخلاقی و اجتماعی فرد می‌گردد.

قرآن کریم در آیات متعددی به این رذیله‌ی اخلاقی پرداخته و آن را منشأ عذاب و سقوط انسان و جوامع معرفی می‌کند. در آیه ۴۲ سوره ابراهیم، هشدار می‌دهد: «وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ، إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ». در این آیه، تأخیر عذاب ظالمان، نه نشانه‌ی غفلت الهی؛ بلکه بخشی از سنت ابتلاء و فرصت بازگشت است. همین معنا در آیه‌ی ۲۲۷ سوره شعراء نیز تأکید شده است که ظلم به منزله‌ی قطع ارتباط انسان با رحمت الهی تلقی می‌شود.

در حوزه روایی نیز، ظلم به عنوان یکی از بزرگ‌ترین موانع رشد معنوی معرفی شده است. رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «یک ساعت حکم به ظلم کردن نزد خدا از گناهان شصت سال، سخت‌تر و بزرگ‌تر است» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۲: ۳۵۲)؛ و در روایتی دیگر آمده است: «هر کس شب را به صبح رساند و قصد ظلم به کسی را نداشته باشد، خداوند گناهانش را می‌آمرزد» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲: ۳۳۲). این دو حدیث گویای آن است که سلامت در نیت و پرهیز از اراده‌ی ظلم، خود نشانه‌ای از سلامت معنوی است؛ زیرا درونی‌ترین حالت انسان، یعنی نیت او، بر محور حق و عدل استوار می‌شود.

اما اهمیت اصلی پرداختن به ظلم، در پیامدهای فردی و اجتماعی آن نهفته است؛ چرا که این پدیده، سلامت معنوی را در همه‌ی سطوح زندگی مختل می‌سازد (محمدی، ۱۳۹۲: ۱۴۳). طبق آیه ۱۳ سوره‌ی یونس «وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا...» بی‌اعتنایی به پیامبران و انکار دعوت آنان نتیجه‌ی مستقیم ظلم است که نابودی اقوام را در پی داشته است (نک: انعام/ ۴۵؛ کهف/ ۵۹؛ انبیاء/ ۱۱).

با توجه به یافته‌های خادم‌زاده و همکاران (۱۴۰۰: ۱۳۸-۱۳۰)، می‌توان آثار و پیامدهای ظلم را در چند سطح مرتبط با سلامت معنوی چنین تبیین کرد:

آسیب به سلامت درونی و روانی: شقاوت، سخت‌دلی و فاصله گرفتن از آرامش درونی (هود/ ۳۸؛ قمر/ ۹).
اختلال در نظام اجتماعی و فروپاشی جوامع: نابودی جمعی به سبب ناهماهنگی با نظام عدل الهی (نجم/ ۵۲؛ قمر/ ۱۱؛ اعراف/ ۶۴).

غلبه‌ی نیروهای ظالم و کج‌رو بر جامعه: حاکمیت ساختارهای ناعادلانه به جای نظام‌های سالم معنوی (شعراء/ ۱۱۱؛ اعراف/ ۶۰؛ هود/ ۲۷ و ۳۸).

سلب امنیت و آرامش اجتماعی: ظهور اضطراب و ناامنی روانی در جامعه‌ی آلوده به ظلم (هود/ ۴۰؛ نوح/ ۲۶-۲۵).
زوال ارزش‌های انسانی: فراموشی فضایل اخلاقی و سیطره‌ی خودمحوری و طغیان (قمر/ ۹؛ شعراء/ ۱۱؛ هود/ ۳۸).
گسترش بی‌عدالتی و تبعیض اجتماعی: به ویژه در نظام‌های اقتصادی و سیاسی (ابراهیم/ ۱۳).
افزایش نارضایتی درونی و احساس پوچی: به عنوان نمود کاهش رضایت از زندگی و افت کیفیت معنوی حیات (محمدی، ۱۳۹۲: ۱۵۳-۱۴۳).

تفرقه و فروپاشی روابط جمعی و دینی: ناشی از تخریب پیوندهای ایمانی (نوح/ ۷-۵ و ۲۲-۲۱).
تحریف حقیقت‌های الهی و اخلاقی: انحراف از مسیر حق و قطع ارتباط با منبع معنا (قمر/ ۱۰؛ هود/ ۲۸-۲۷؛ ابراهیم/ ۹-۱۰).

زوال نعمت و محرومیت از برکات الهی: نتیجه‌ی طبیعی ظلم مستمر (قمر/ ۱۲-۱۱).

در یک جمع‌بندی، می‌توان گفت از منظر سلامت معنوی، ظلم نوعی بیماری در نظام معنایی انسان است که با از میان بردن تعادل، عدالت و حق‌خواهی، باعث فروپاشی رابطه‌ی انسان با خالق، با خود و با جامعه می‌شود. به بیان دیگر، خروج از دایره‌ی عدالت که زمینه‌ساز شکاف طبقاتی، نابرابری و بی‌اعتمادی اجتماعی است، از لوازم طبیعی ظلم به شمار

می‌رود (ابراهیم/ ۱۳). در نتیجه، صفت «أَظْلَمَ» که درباره‌ی قوم نوح به کار رفته، نه تنها نشان‌دهنده‌ی شدت گناه آنان، بلکه نماد انحراف عمیق از سلامت معنوی به سوی بحران وجودی و اجتماعی است.

شکل ۲. پیامدهای ظلم

۴.۴. طغیان

به تصریح آیه‌ای از قرآن که پیش‌تر در بحث ظلم نیز بدان اشاره شد، یکی دیگر از عوامل هلاکت قوم نوح، طغیان است؛ عاملی که در لایه‌های ناسالم سبک زندگی این قوم ریشه داشته است؛ اما پیش از تحلیل نقش آن در فروپاشی جامعه نوح، باید روشن ساخت که طغیان در ادبیات قرآنی و تفسیری به چه معنا است.

طغیان از ریشه «طغی» و به معنای «گذشتن و تجاوز از حد و مقدار» است (زمخشری، ۱۳۸۶: ۱۸۳؛ ابن‌درید، ۱۹۸۸، ج ۲: ۹۱۹؛ بستانی، ۱۳۷۵: ۵۸۰؛ جوهری، ۱۳۷۶، ج ۶: ۲۴۱۲؛ فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲: ۳۷۴). در منابع تفسیری، این واژه دلالت بر «شدت تجاوز در ظلم»، «افراط در گناه»، «تکبر و استکبار در برابر دعوت پیامبر» (خطیب شربینی، ۱۴۲۵، ج ۴: ۱۳۷) و نیز «سرکش‌تر و نافرمان‌تر بودن» (خرم‌دل، ۱۳۸۴: ۱۱۲۷) دارد. از این رو، طاعی کسی است که در عصیان، از مرزهای خود فراتر رود (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۶: ۲۴۱۲؛ فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲: ۳۷۴).

در تمام این واژگان، عنصر مشترک، خروج از حد اعتدال و فروغلتیدن در افراط است؛ بنابراین طغیان در معنای کلی خود به «افراط و از حد گذشتن» بازمی‌گردد (شه‌گلی، امینی، ۱۳۹۹: ۱۳۷). از منظر سلامت معنوی، این خروج از اعتدال، نشانه اختلال در توازن وجودی انسان و گسست او از نظام معنایی سالم است؛ گسستی که پیامدهای گسترده فردی و اجتماعی به دنبال دارد.

۵.۴. عوامل پدیدآورنده طغیان در جامعه نوح

پس از دستیابی به مفهوم طغیان، این پرسش مطرح می‌شود که چه عواملی در جوامعی مانند قوم نوح، این میزان از طغیان را ایجاد کرده است؛ طغیانی که در نهایت به نابودی آنان انجامید. قرآن برای این وضع، چند منشأ مهم برمی‌شمارد؛

الف) احساس بی‌نیازی

در آیات ۶ و ۷ سوره علق، احساس بی‌نیازی انسان از خداوند، ریشه اصلی طغیان معرفی شده است: «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِكَيْطَغَى. أُنْ رَأَهُ اسْتَغْنَى». مطابق تبیین پژوهشگران (ن ک: عابدی جعفری، جعفری، ۱۳۹۸: ۱۹۴-۱۹۵؛ علی‌آبادی، حسنی، ۱۳۹۳: ۷۰-۷۲؛ اکبری‌راد، جباروند، ۱۴۰۰: ۶۳-۶۴)، احساس بی‌نیازی قوم نوح، ریشه در ضعف بینشی آنان داشت. آنان با همان نظام طبقاتی انسان‌محور به عالم معنا نیز نگاه می‌کردند؛ چنان‌که ایمان آوردن طبقات فرودست را دلیل رد دعوت نوح دانستند: «قَالُوا أَتُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ» (شعراء/۱۱۱).

توهم دانایی نیز آنان را از پذیرش حق بازمی‌داشت؛ زیرا نوح (ع) را بشری همانند خود و فاقد هرگونه برتری می‌دیدند (هود/۲۷). افزون بر این، لجاجت — که صفت بارز این قوم بود — سبب می‌شد از ادعای خود عقب ننشینند و همچنان خود را بی‌نیاز از ایمان بدانند (هود/۳۶).

ب) داشتن فرزندان ناصالح

قرآن یکی از عوامل مهم در تشدید طغیان را داشتن فرزندان ناصالح می‌داند: «وَأَمَّا الْعُلَمَاءُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا» (کهف/۸۰). نوح (ع) نیز نسبت به قوم خود دعا می‌کند که آنان «جز فرزندان فاجر و کافر» به دنیا نمی‌آورند (نوح/۲۷). این تصریح، نشان‌دهنده ریشه‌دار بودن این عامل در نابسامانی معنوی جامعه نوح است (همان).

ج) انکار معاد و قیامت

در آیات ۲۲ تا ۲۷ سوره نبأ و همچنین در آیه ۱۱ یونس، انکار معاد از عوامل اصلی طغیان معرفی می‌شود: «فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ». انسانی که حسابرسی و بازگشت به خدا را باور ندارد، در طغیان خود بی‌هدف و سرگردان رها می‌شود (همان).

د) استکبار، خودبرتربینی و عدم تزکیه نفس

طغیان در آیات متعددی با استکبار و فقدان تزکیه گره خورده است. آیه ۲۱ فرقان می‌فرماید: «...لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا». در سوره نازعات نیز آمده است: «اذهبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى. فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ» (۱۷-۱۸). در این آیات، طغیان فرعون با نبود تزکیه نفس تبیین می‌شود (ن.ک: علی‌آبادی و حسنی، ۱۳۹۳: ۷۰-۷۲).

ه) ضلالت و گمراهی

آیه ۱۸۶ اعراف می‌فرماید: «مَنْ يَضِلَّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ». ضلالت، خود به طغیان منجر می‌شود و طغیان نیز گمراهی را تشدید می‌کند. مفسران این تعبیر را دربارهٔ کسانی می‌دانند که در برابر حقیقت، سخت لجوج و متعصب‌اند، به گونه‌ای که گویی پرده بر چشم و گوش و قلبشان افتاده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۷: ۳۹).

۶.۴. پیامدهای طغیان

مطابق آنچه در بحث ظلم نیز مطرح شد، طغیان همانند سایر اختلالات معنوی، پیامدهای گسترده‌ای دارد: دگرگونی قلب و دیده و ماندن در سرگردانی (انعام/ ۱۱۰)، گرفتار شدن در جهنم و کیفرهای نامعلوم (نازعات/ ۳۷-۳۹؛ ص/ ۵۵-۵۶؛ ص/ ۵۵-۵۸)، مورد غضب خدا قرار گرفتن (طه/ ۸۱)، عدم بهره‌مندی از هدایت‌گری الهی (اعراف/ ۱۸۶)، تهمت زدن به انبیاء و داوری ناحق (ذاریات/ ۵۲-۵۳)، لجاجت مداوم (مؤمنون/ ۷۵)، هلاکت و نابودی (نجم/ ۵۰-۵۲) (نک: عابدی جعفری، جعفری، ۱۳۹۸: ۱۹۶-۲۰۰)، تحیر و سرگردانی (بقره/ ۱۵)، حق‌گریزی (انعام/ ۱۰۹-۱۱۰) (اکبری‌راد و جباروند، ۱۴۰۰: ۶۴-۶۶)، گرفتار شدن در اسراف (یس/ ۱۹) (قرائتی، ۱۳۸۸: ۳۶).

از منظر سلامت معنوی، این آثار را می‌توان در دو سطح توضیح داد؛ پیامدهای اخروی: در برگیرنده‌ی قرار گرفتن در آتش، چشیدن کیفرهای ناشناخته و مورد غضب خداوند واقع شدن است (نک: طیب، ۱۳۶۹، ج ۹: ۷۴-۷۵؛ سیدکریمی حسینی، ۱۳۸۲: ۳۱۷). هرچند این آثار قطعی‌اند؛ اما طغیان را نمی‌توان صرفاً به نتایج اخروی محدود کرد.

پیامدهای دنیوی: ساحت اصلی مورد بحث در این نوشتار، پیامدهای دنیوی طغیان است؛ زیرا طغیان سلامت فرد و جامعه را مختل کرده، زمینهٔ سقوط معنوی و اجتماعی را فراهم می‌آورد و نهایتاً به همان پیامدهای اخروی نیز منتهی می‌شود.

از جمله مهم‌ترین آسیب‌های دنیوی: دگرگونی قلب و دیده و ناتوانی در پذیرش حق (انعام/ ۱۰۹-۱۱۰)، محرومیت از هدایت «وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ» (اعراف/ ۱۸۶)، گرفتاری در رذایل اخلاقی همچون لجاجت، اسراف، تهمت و داوری ناروا، هلاکت فردی و اجتماعی (نجم/ ۵۰-۵۲)، گسترش پیامدهای اجتماعی همچون ظلم، تجاوز و قتل‌عام مظلومان، که بازتابی از طغیان بشر در مقیاس اجتماعی است (نک: علی‌آبادی، حسینی، ۱۳۹۳: ۸۳).

بر این اساس، طغیان یک اختلال جدی در سلامت معنوی است؛ اختلالی ناشی از افراط، خروج از اعتدال و تمرد در برابر حق که زندگی فرد و جامعه را به طور کامل در برمی‌گیرد و سرانجام او را به سمت هلاکت و سقوط، در دنیا و آخرت، سوق می‌دهد.

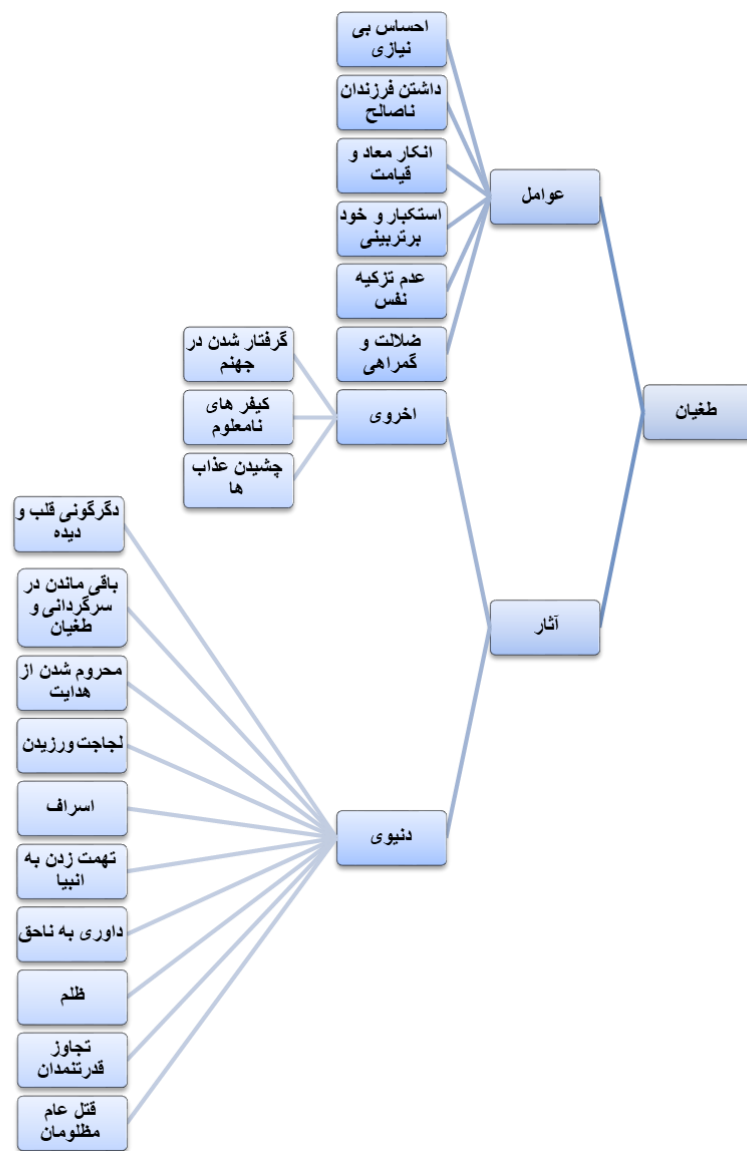
۷.۴. تکذیب پیامبران

در آیه ۹ سورهٔ قمر، یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌های قوم نوح با تعبیر «كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ» بیان شده است؛ این مضمون در آیات دیگری نیز به روشنی آمده است (اعراف/ ۶۴؛ شعرا/ ۱۰۵؛ شعرا/ ۱۱۷). از معنای این آیات برمی‌آید که هر قومی که خداوند را تکذیب کند، ناگزیر فرستادگان او را نیز نمی‌پذیرد و چنین رفتاری از نکوهیده‌ترین رذایل اعتقادی مشرکان و کافران در هر عصر به شمار می‌رود (گواهی، ۱۳۷۹: ۳۲۰). این مفهوم قرآنی، بنیانی برای تحلیل عمیق‌تر حوزه سلامت معنوی جوامع طاغی و ناسالم است.

از منظر زبان‌شناختی، «تکذیب» از باب تفعیل و از ریشهٔ «کذب» است. «کذب» در اصل به معنای تصدیق نکردن سخن یا باور نکردن گفتار است (صاحب، ۱۴۱۴، ج ۶: ۲۳۷) و همچنین «خلاف صدق» دانسته شده است (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۵: ۱۶۷؛ ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱: ۷۰۴). برخی لغویان آن را به معنای انکار کردن (فیروزآبادی، ۱۴۱۵، ج ۱: ۱۶۳؛ مدنی، ۱۳۸۴، ج ۳: ۲۲)، نسبت دروغ دادن به کسی (بستانی، ۱۳۷۵: ۷۲۳) و به طور کلی «انکار حقایق، دروغ

دانستن آیات الهی و متهم کردن پیامبران به دروغگویی» تفسیر کرده‌اند (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۲، ج ۸: ۵۶۰).

در پیوند با مفهوم سلامت معنوی، «تکذیب پیامبران» را می‌توان اختلالی در درک و باور حقیقت الهی دانست که فرد را از مسیر تعالی و ایمان خارج می‌سازد. قرآن کریم برای این اختلال، زمینه‌ها و عوامل متعدد و چندلایه‌ای برمی‌شمارد که در چهار دسته‌ی عاطفی - اعتقادی، دنیوی، سیاسی، و فرهنگی جای می‌گیرند.

الف) عوامل عاطفی و اعتقادی تکذیب

در این دسته، ریشه‌ی اصلی انکار، در نظام باور درونی و بینش فرد نهفته است. آیات قرآن به این عوامل اشاره دارند: استکبار و غرور درونی (بقره/ ۸۷): که از مهم‌ترین و شایع‌ترین عوامل است و مانع پذیرش حق می‌شود؛ نوعی خودمحوری که با سلامت معنوی در تضاد است.

گرفتار شدن در حجاب قلب، چشم و گوش (کهف/ ۵۷): یعنی ناتوانی ادراکی نسبت به دریافت حقیقت.

ناسازگاری آموزه‌های پیامبران با تمایلات نفسانی آنان (قمر/ ۲-۳؛ مائده/ ۷۰)؛ به سبب غلبه هوای نفس.

عبرت نگرفتن از سرنوشت گذشتگان هلاک شده (آل عمران/ ۱۳۷؛ انعام/ ۱۱)، نشانه‌ی فقر معنوی و انقطاع از آگاهی تاریخی.

زینت یافتن اعمال زشت به دست شیطان (حجر/ ۳۹؛ انعام/ ۴۲-۴۳)، که ساختار ادراکی فرد را وارونه می‌کند. قرار دادن واسطه‌هایی میان خود و خدا (زمر/ ۳)، امری که سلامت توحیدی و ارتباط مستقیم با خدا را مختل می‌کند. باور غلط درباره‌ی فرشته‌ی وحی (بقره/ ۹۷-۹۸)، و انکار قابلیت بشر برای پیامبری (مؤمنون/ ۲۴) که نشانگر محدودیت درک الهی است (درویشی، ۱۳۹۱: ۹۴-۱۱۲).

این موارد، بیانگر نوعی مسمومیت باطنی در نظام اعتقادی‌اند؛ فرد یا جامعه‌ای که دچار چنین خطاهای عاطفی شود، از ساحت سلامت معنوی خارج می‌شود و دیگر نمی‌تواند ارتباط حقیقی با فرستادگان الهی برقرار کند.

ب) عوامل دنیوی و مادی

عامل دوم در تکذیب انبیاء، غرق شدن در مادیات و ارزش‌های زودگذر دنیا است. قرآن موارد زیر را بیان می‌کند: فریفته شدن به دنیا و دنیازدگی (جاثیه/ ۳۵) که موجب می‌شود انسان حقیقت را به بهای لذت زودگذر انکار کند. رفاه‌زدگی و وابستگی به آسایش (سبأ/ ۳۴)، که روح را از تحمل پیام اصلاح باز می‌دارد. وابستگی افراطی به اولاد، اموال، جان و امنیت (قصص/ ۵۷)، نشانه‌ی ناتعادلی در اولویت‌های معنوی انسان است (درویشی، ۱۳۹۱: ۱۱۴-۱۱۹).

از دیدگاه سلامت معنوی، وابستگی بیمارگونه به دنیا، یکی از بنیادی‌ترین آسیب‌هایی است که مسیر پذیرش وحی را می‌بندد و انسان را از درک حقیقت متعالی محروم می‌سازد.

ج) عوامل سیاسی

در جوامع تاریخی پیامبران، قدرت‌مداران و اشراف قوم اغلب اصلی‌ترین منکران وحی بودند. قرآن این عوامل را چنین معرفی می‌کند:

تشویش اذهان و بازداشتن مردم از ایمان آوردن (اعراف/ ۸۸؛ هود/ ۲۷)، با هدف حفظ ساختار قدرت. غرور نسبت به سلطنت و حکومت (بقره/ ۲۵۸)، که منجر به خودبینی و انکار حق می‌شود. برانگیختن حس وطن‌پرستی و ترس از آوارگی (طه/ ۵۷؛ شعرا/ ۳۴-۳۵)، برای تحریک احساسی مردم. پیروی تقلیدی از رؤسای جامعه (احزاب/ ۶۶-۶۷)، که نشانه‌ی زوال استقلال فکری است (همان: ۱۱۴-۱۲۹). در سطح سلامت معنوی اجتماعی، این عوامل به انحراف جمعی از حقیقت می‌انجامد و ساختار جامعه را از ایمان و فهم اخلاقی تهی می‌سازند.

د) عوامل اجتماعی و فرهنگی

این شاخه بیشتر ناظر بر فرهنگ عمومی و باورهای اجتماعی غلط است: تعصب نسبت به نیاکان و تقلید کورکورانه از آنان (مائده/ ۱۰۴)، که از نشانه‌های فرهنگ ناسالم و توقف در گذشته است.

فال بد زدن و تفسیر خرافی پدیده‌ها (یس/ ۱۸؛ نمل/ ۴۷)، که مانع از نگاه عقلانی و معنوی به امور می‌شود (درویشی، ۱۳۹۱: ۱۳۲-۱۳۶).

چنین عوامل فرهنگی، سلامت معنوی جمعی را مختل و بستر پذیرش دروغ و انکار پیامبران را مستحکم می‌کند. علاوه بر دسته‌های یاد شده، قرآن از مواردی چون جهل و نادانی (یونس/ ۳۹)، پیروی از ظن و گمان (یونس/ ۳۶؛ یونس/ ۶۶)، کراهت از حق (محمد/ ۹)، و عدم شناخت شایسته‌ی خداوند (زمر/ ۶۷؛ حج/ ۷۴) نیز به عنوان عوامل مؤثر در انکار و تکذیب یاد می‌کند (درویشی، ۱۳۹۱: ۱۳۷-۱۳۸). این موارد ماهیتی شناختی - اخلاقی دارند و تصویرگر دور شدن انسان از محور حقیقت و سلامت معنوی‌اند.

بر این اساس، تکذیب پیامبران یکی از آشکارترین نشانه‌های فروپاشی سلامت معنوی در انسان و جامعه است. این پدیده، محصول پیچیده‌ای از عوامل عاطفی، اخلاقی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است که همگی منجر به شکل‌گیری نوعی انکار معرفتی و وجودی نسبت به حق می‌شوند. قوم نوح نمونه‌ای کامل از چنین فروافتادگی است؛ مردمانی که در اثر استکبار، دنیاگرایی، جهل جمعی و فساد در نظام باورها، از پذیرش پیامبر الهی بازماندند و مسیر نابودی را پیمودند. در ادبیات سلامت معنوی، این وضعیت را می‌توان «فقدان پیوند معنا با حقیقت الهی» دانست؛ اختلالی که نه تنها آرامش فردی و سامان اخلاقی را نابود می‌کند؛ بلکه اساس حیات معنوی جامعه را نیز از هم می‌گسلد.

۸.۴ نقش کلیدی اشراف و سران کافر در جامعه

حضور اشراف و سران کافر و پر نفوذ، از مهم‌ترین عوامل سیاسی در تکذیب حضرت نوح (ع) به شمار می‌رود. بررسی آیات قرآن نشان می‌دهد که جریان تکذیب، صرفاً یک انکار فردی یا پراکنده نبود؛ بلکه حرکتی سازمان‌یافته و هدایت‌شده از سوی طبقه حاکم جامعه بود؛ طبقه‌ای که قرآن از آنان با تعبیر «الملا» یاد می‌کند. در آیه ۶۰ سوره اعراف آمده است: «قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ».

در این آیه، اشراف قوم، پیامبر الهی را به «گمراهی آشکار» متهم می‌کنند. این نسبت‌دادن ضلالت به پیامبر، نوعی وارونه‌سازی حقیقت است؛ یعنی صاحبان قدرت، به جای مواجهه منطقی با دعوت توحیدی، با برجسب‌زنی و تخریب شخصیت، افکار عمومی را منحرف می‌کنند. همچنین در آیه ۲۷ سوره هود می‌خوانیم: «فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ إِلَّا اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّى الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ». در این آیه، چند راهبرد سیاسی اشراف برای تکذیب روشن می‌شود: بشر بودن پیامبر را دستاویز انکار قرار می‌دهند؛ گویی پیامبری باید دارای ویژگی‌های اشرافی یا فرابشری باشد، تحقیر پیروان مستضعف؛ با تعبیر «أرادنا» آنان را فرومایه می‌خوانند تا از طریق فشار اجتماعی، مانع گسترش ایمان شوند، انکار برتری معنوی؛ «وما نرى لكم علينا من فضل» نشان می‌دهد که معیار آنان تنها امتیاز مادی و طبقاتی بوده است، اتهام دروغ‌گویی؛ که نهایتاً به بی‌اعتبارسازی کامل دعوت الهی می‌انجامد.

از منظر سلامت معنوی اجتماعی، نقش «الملا» را می‌توان در سه سطح تحلیل کرد؛

الف. سطح شناختی

اشراف با ایجاد شبهه، القای تردید و برجسب‌زنی، نظام ادراکی جامعه را دچار اختلال می‌کردند. چنین فضایی موجب می‌شود مردم حقیقت را نه بر اساس عقل و فطرت؛ بلکه بر اساس تبلیغات قدرت‌مداران ارزیابی کنند.

ب. سطح روانی - اجتماعی

تحقیر پیروان نوح (ع) نوعی فشار اجتماعی و روانی ایجاد می‌کرد تا افراد از ترس بی‌آبرویی یا طرد اجتماعی، از ایمان آوردن خودداری کنند. این رفتار نشان‌دهنده سلامت معنوی پایین در ساختار فرهنگی جامعه است؛ زیرا کرامت انسانی را قربانی حفظ جایگاه طبقاتی می‌کند.

ج. سطح ساختاری و سیاسی

سران قوم، برای حفظ منافع اقتصادی و جایگاه اجتماعی خود، دعوت توحیدی را تهدیدی برای نظم موجود می‌دیدند. بنابراین، تکذیب پیامبر به ابزاری برای تثبیت قدرت تبدیل شد. در چنین شرایطی، انکار حقیقت نه از سر جهل فردی، بلکه از محاسبه سیاسی و منافع طبقاتی سرچشمه می‌گرفت.

بنابراین، اشراف و سران کافر، محور اصلی جریان تکذیب در قوم نوح بودند. نفوذ اجتماعی آنان سبب شد تکذیب، از یک واکنش شخصی فراتر رفته و به یک گفتمان غالب تبدیل شود. در چارچوب سلامت معنوی، این وضعیت بیانگر فساد ساختاری در لایه رهبری جامعه است؛ جایی که قدرت به جای هدایت، به ابزار انحراف بدل می‌شود. هنگامی که رأس هرم اجتماعی دچار استکبار، دنیاگرایی و تحقیر حق گردد، کل جامعه در معرض سقوط معنوی قرار می‌گیرد و این همان الگویی است که در سرگذشت قوم نوح مشاهده می‌شود.

۹.۴. عدم آگاهی و شناخت

یکی از زمینه‌های مهم انکار و تکذیب، فقدان آگاهی و شناخت صحیح نسبت به حقیقت است. در ماجرای قوم نوح (ع)، بخشی از تکذیب رسالت، ریشه در جهل معرفتی آنان نسبت به حقایق الهی داشت؛ حقایقی که پیامبر از آن آگاه بود اما جامعه از درک آن محروم مانده بود. حضرت نوح (ع) در آیه ۶۲ سوره اعراف می‌فرماید: «أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ». این آیه به صراحت نشان می‌دهد که شکاف معرفتی میان پیامبر و قوم او، منشأ بخشی از مقاومت‌ها بود. پیامبر حامل دانشی الهی و هدایت‌بخش بود، در حالی که قوم او از این سطح آگاهی بی‌بهره بودند. از منظر سلامت معنوی، این وضعیت بیانگر نقص در بینش توحیدی و ضعف در نظام ادراک معنوی جامعه است. همچنین در آیه ۶۳ همان سوره آمده است: «أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ». تعجب و شگفتی آنان از این که پیامبر، انسانی از میان خودشان باشد، نشان‌دهنده برداشت نادرست از مفهوم رسالت است. آنان گمان می‌کردند فرستاده الهی باید موجودی غیر بشری یا برخوردار از امتیازات فراطبیعی باشد؛ از این رو، بشری بودن نوح (ع) را دستاویز انکار قرار می‌دادند. این حیرت ناشی از ناآگاهی، به تدریج به تکذیب و مقاومت در برابر حقیقت انجامید.

در چارچوب سلامت معنوی، این نوع جهل را می‌توان در زمره عوامل عاطفی - اعتقادی تکذیب طبقه‌بندی کرد؛ زیرا ریشه آن نه صرفاً در فقدان اطلاعات، بلکه در ضعف پذیرش عاطفی و نارسایی در فهم سنت‌های الهی است. چنین اختلالی در ساحت شناخت و ایمان، موجب می‌شود جامعه در برابر پیام هدایت، واکنش انکاری نشان دهد و از مسیر رشد معنوی باز بماند.

۱۰.۴. گمراهی و غفلت

در آیات ۱۰۵ تا ۱۱۰ سوره شعرا، تکذیب رسالت نوح (ع) چنین گزارش می‌شود: «كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ». در ادامه، محور دعوت حضرت نوح، تقوا است: «إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ» (۱۰۶) و تأکید دوباره: «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا» (۱۱۰)، این دعوت مستمر به تقوا، خود نشانه‌ای از فقدان تقوا و انحراف اخلاقی - معنوی در جامعه قوم نوح است. از منظر سلامت معنوی، نبود تقوا به معنای نبود مراقبت درونی، مسئولیت‌پذیری اخلاقی و احساس حضور الهی در رفتار اجتماعی است.

یکی از جلوه‌های این بی‌تقوایی، نحوه مواجهه با اقشار مستضعف است. قوم نوح، پیروی فقرا و محرومان از پیامبر را بهانه‌ای برای انکار می‌گیرند و آنان را تحقیر می‌کنند: «قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ» (شعرا/ ۱۱۱) و نیز: «...وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّى الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ...» (هود/ ۲۷). به کار بردن تعبیر «أرادل» نشان می‌دهد که ثروت و جایگاه طبقاتی، معیار اصلی ارزش‌گذاری در آن جامعه بوده است. این امر، مطابق تحلیل مفسران (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۱۵: ۲۸۲؛ سیدکریمی حسینی، ۱۳۸۲: ۳۷۱؛ صادقی تهرانی، ۱۴۱۹: ۳۷۲)، حاکی از وجود یک سیستم طبقاتی و فروکاستن کرامت انسان به دارایی مادی است؛ وضعیتی که با سلامت معنوی جامعه به شدت ناسازگار است؛ زیرا در آن، عدالت، همدلی و احترام به شأن فقرا نادیده گرفته می‌شود. در برابر این منطق طبقاتی، حضرت نوح (ع) چند بار بر این نکته تأکید می‌کند که در برابر رسالت خود، هیچ اجرت مادی از مردم نمی‌خواهد: «وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ» (شعرا/ ۱۰۹؛ نیز یونس/ ۷۲؛ هود/ ۲۹).

این تأکید، از منظر سلامت معنوی، دو معنا دارد: پالایش نیت رسالت از هرگونه منفعت‌طلبی دنیوی؛ مقابله با منطق حاکم بر جامعه‌ای که همه چیز را با معیار سود و طبقه و ثروت می‌سنجد. در مجموع، عدم تقوا و بی‌توجهی به جایگاه فقرا را می‌توان در زمره عوامل اخلاقی - اجتماعی تکذیب دانست؛ عواملی که ریشه در قلب و ساختار ارزشی جامعه دارند و مانع جدی در مسیر رشد و سلامت معنوی جمعی به شمار می‌آیند.

۱۱.۴. شک و پیروی از ظن و گمان

یکی از تهمت‌های اصلی اشراف و بزرگان قوم نوح (ع)، کاذب پنداشتن آن حضرت بود؛ چنان که در آیه ۲۷ سوره هود می‌گویند: «بَلْ نَطْنَكُم كَاذِبِينَ» (هود/۲۷). این نسبت، نه بر پایه دلیل، بلکه بر اساس ظن و گمان صادر می‌شود؛ چنان که در آیه ۹ سوره ابراهیم نیز حالت شک‌زدگی آنان چنین ترسیم شده است: «وَأَنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ». مفسران، ظن را پنداری بدون یقین دانسته‌اند (شاه‌العظیمی، ۱۳۶۳، ج ۶: ۵۳؛ سلطان‌علی‌شاه، ۱۳۷۲، ج ۷: ۲۹۷؛ مکاری شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۹: ۷۲؛ قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۴: ۴۵). از این‌رو، تکیه بر آن در امور حیاتی و سرنوشت‌ساز، نشانه اختلال در نظام شناختی و ضعف در بصیرت معنوی است. قوم نوح، به جای جست‌وجوی حقیقت، بر گمان‌های بی‌پایه خود تکیه می‌کردند و همین گمان‌ورزی، به انکار رسالت منجر شد.

قرآن در مذمت چنین ذهنیتی، مؤمنان را هشدار می‌دهد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ» (حجرات/۱۲). این آیه نشان می‌دهد که ظن ناروا، ریشه در فساد عاطفی و کاستی‌های اخلاقی دارد و می‌تواند انسان را به ورطه گناه و داوری‌های نادرست بکشاند. بر اساس چارچوب سلامت معنوی، اتکای قوم نوح بر ظن و اتهام‌زنی بی‌دلیل، بیانگر آسیب در دو سطح است:

سلامت شناختی معنوی: ناتوانی در تشخیص حقیقت و عدم تکیه بر معیارهای روشن معرفتی؛

سلامت عاطفی - اخلاقی: رواج سوءظن، بدبینی و تهمت‌زدن، که انحطاط درونی جامعه را نشان می‌دهد.

بنابراین، اتهام «کاذب بودن» نه یک اعتراض منطقی، بلکه محصول گمان‌ورزی بیمارگونه و ضعف در سلامت معنوی آنان بود؛ آسیبی که آنان را از پذیرش حقیقت بازداشت و به مسیر تکذیب سوق داد.

۱۲.۴. کراهت از پذیرش حق

در آیه ۲۷ سوره هود آمده است: «...أَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ». حضرت نوح (ع) در این عبارت، قوم خود را مخاطب قرار می‌دهد و با صراحت می‌گوید که آنان نسبت به پذیرش حق بی‌ رغبت‌اند و از آن کراهت دارند. مفسران (ن.ک: طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۰: ۳۰۵؛ شاه‌العظیمی، ۱۳۶۳، ج ۶: ۵۳) این کراهت را نه صرف بی‌توجهی، بلکه انزجار فعال از حقیقت دانسته‌اند - حالت درونی‌ای که ریشه در دل‌بستگی به باطل و مقاومت در برابر نور معرفت دارد.

از دیدگاه سلامت معنوی، چنین کراهتی نوعی اختلال ارادی معنوی است؛ یعنی انسان، آگاهانه از مسیر رشد و حقیقت روی‌گردان می‌شود. او همچون بیماری است که به جای پذیرش داروی درمان، از آن می‌گریزد و همان‌طور که انکار دارو سرانجام به مرگ جسمی می‌انجامد، گریز از حق نیز به هلاکت معنوی منجر می‌شود.

در سطح شناختی، این کراهت بیانگر نوعی درگیری روانی با حقیقت است؛ فرد حق را می‌شناسد؛ اما از پذیرش آن امتناع می‌ورزد. در نتیجه، سلامت معنوی جامعه دچار اختلالی دوگانه می‌شود:

در ساحت شناختی: انکار آگاهانه حجت‌های الهی و تحریف حقیقت.

در ساحت ارادی و عاطفی: بی‌میلی و مقاومت در برابر پذیرش خیر و هدایت.

بنابراین، کراهت از پذیرش حق در قوم نوح، جلوه‌ای از فرسایش اراده معنوی و خودخیاختی روحانی بود؛ منطقی بیمارگونه که انسان را از مسیر حقیقت دور کرد و به سقوط اخلاقی و معنوی جامعه انجامید.

۱۳.۴. اصرار بر کفر و گناه و تکبر در قبول حق و اطاعت از پیامبر

در آیه ۷ سوره نوح، دو آسیب بنیادین در رفتار منکران بیان شده است: اصرار بر کفر و گناه و استکبار در برابر حق: «وَأَصْرُوا وَاَسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا». مفسران این آیه را ناظر به پایداری لجوجانه بر باطل و امتناع متکبران از پذیرش دعوت پیامبر دانسته‌اند (طبرسی، بی‌تا، ج ۲۵: ۳۳۳؛ سمرقندی، ۱۴۱۶، ج ۳: ۵۰۰؛ واحدی، ۱۴۱۵، ج ۲: ۱۱۳۶؛ میبیدی، ۱۳۷۱، ج ۱۰: ۲۳۸؛ ابن‌جوزی، ۱۴۲۲، ج ۴: ۳۴۲).

از نظر قرآن، اصرار بر گناه در نقطه مقابل تقوا قرار دارد؛ چنان که در آیه ۱۳۵ آل عمران درباره متقین آمده است: «وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ». اصرار، نشانه ناتوانی یا بی‌میلی در ترک گناه است و انسان را به غفلت از یاد خدا می‌کشانند (قرآنی، ۱۳۸۸، ج ۱: ۶۱۰). همچنین نوعی توهین به امر الهی است؛ زیرا فرد با تکرار گناه، حرمت خدا را می‌شکند و عملاً مقام او را بی‌ارزش می‌شمارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۲۹-۳۰). استمرار در گناه موجب ریشه دواندن آن در وجود انسان می‌شود (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۳: ۲۶۴) و دل را به جایگاهی تاریک برای سیطره شیطان تبدیل می‌کند؛ همان جایی که کبر را در آن بنیان می‌نهد.

استکبار نیز که از صفات شیطان است، چنان که در ماجرای سرپیچی ابلیس آمده: «أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ» (بقره/۳۴)، سبب می‌شود انسان سخن حق را نپذیرد. آیه ۳۱ جاثیه نیز تصریح می‌کند که منکران به سبب استکبار، پیامبران را رد کردند: «فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ». همین روحیه است که آنان را به بستن راه شنیدن حق می‌کشانند: «جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ» (نوح/۷).

در چارچوب سلامت معنوی، اصرار بر گناه نشان‌دهنده اختلال در سلامت ارادی و اخلاقی و استکبار نشانه فروپاشی سلامت شناختی و عاطفی است. چنین تلفیقی، انسان را به مرحله‌ای می‌رساند که نه راه حق را می‌بیند و نه توان شنیدن آن را دارد و نتیجتاً به تکذیب پیامبران می‌انجامد.

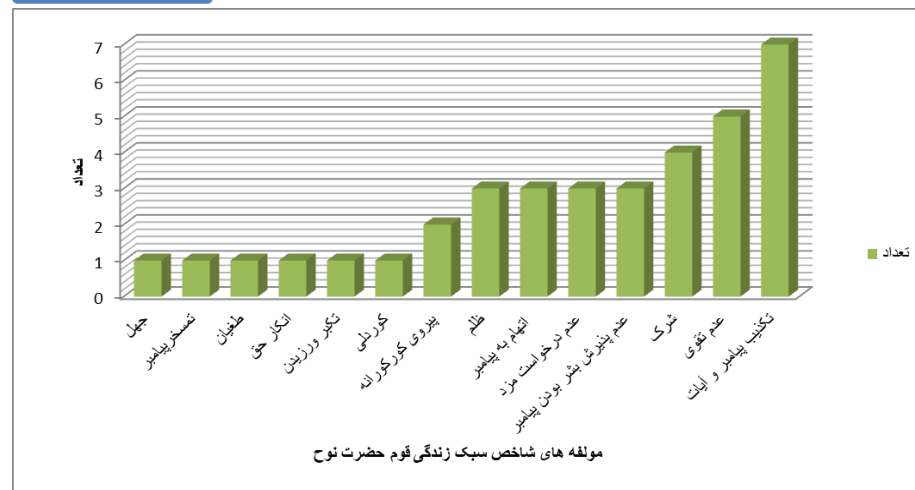
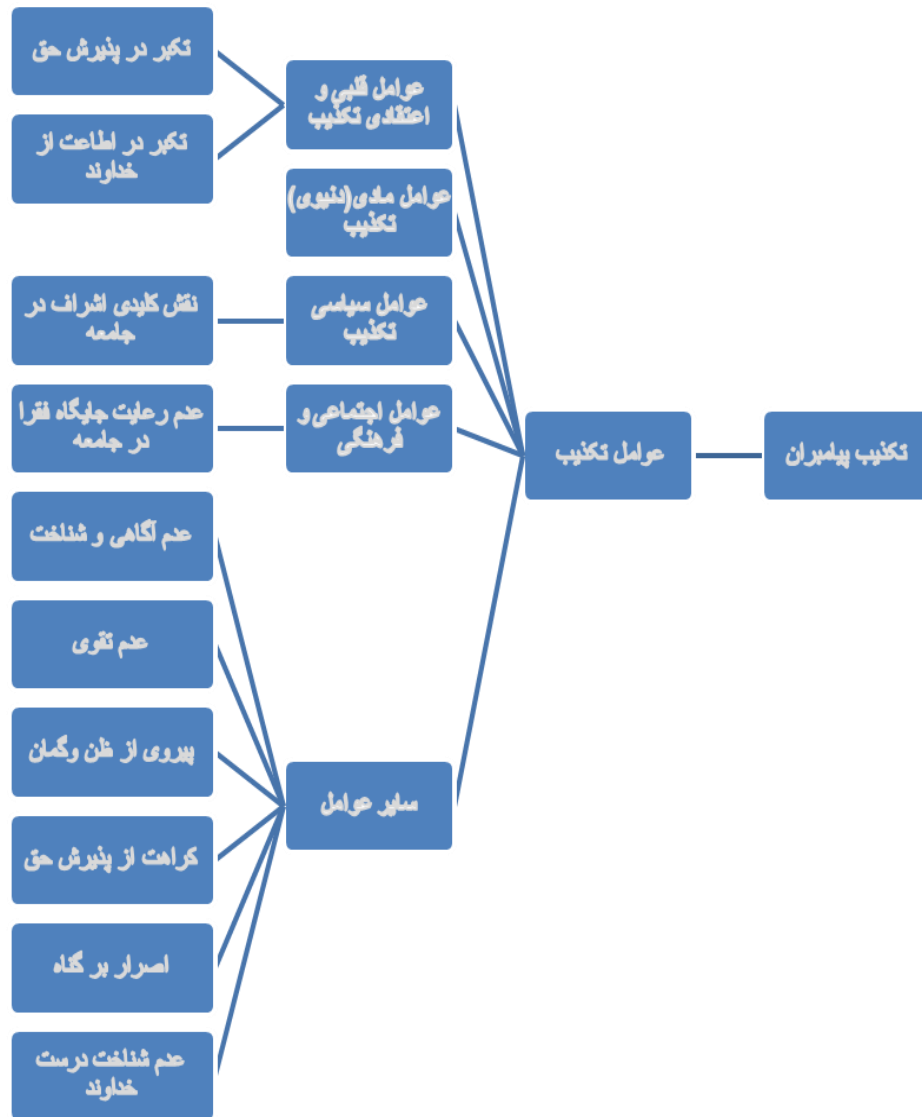
۱۴.۴. عدم شناخت درست خداوند

در آیه ۱۳ سوره نوح، یکی از بنیادی‌ترین ریشه‌های انکار حق چنین بیان شده است: «مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا؟» یعنی شما برای خداوند هیچ عظمت، حرمت و وقاری قائل نیستید. این آیه را ناظر به فقدان شناخت درست از خداوند و بی‌اعتنایی به عظمت او است؛ آسیبی که فصل مشترک همه منکران در طول تاریخ بوده است. به همین دلیل، آیات ۱۴ تا ۱۶ همین سوره بلافاصله به معرفی قدرت و ربوبیت خداوند می‌پردازد تا مسیر شناخت صحیح را نشان دهد. در ادبیات سلامت معنوی، ناتوانی در درک عظمت خداوند نوعی اختلال در سلامت شناختی - الهیاتی به شمار می‌رود؛ زیرا انسان در نسبت‌سنجی میان قدرت مطلق خدا و ضعف خود دچار خطا می‌شود. چنین خطایی، زمینه‌ساز غرور و خودبزرگ‌بینی است؛ همان انحرافی که فرعون را به ادعای «أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ» (نازعات/۲۴) کشاند. بدیهی است انسانی که در اثر غرور، خدای خود را انکار کند، در گام بعد پیامبران او را نیز تکذیب خواهد کرد. براین اساس، ریشه اصلی انکار قوم نوح، فقدان وقار و عظمت‌گذاری برای خدا بود؛

این ناکارکرد، نوعی فروپاشی در سلامت شناختی معنوی و عدم ادراک صحیح از نسبت انسان با خدا است؛

و پیامد آن در سلامت عاطفی و اخلاقی، بروز غرور، استکبار و در نهایت تکذیب پیامبران است.

بررسی مجموع ۱۰۶ آیه مرتبط با داستان زندگی قوم نوح نشان می‌دهد که از کل آیات، جهل، تمسخر پیامبر، انکار حق، تکبر ورزیدن، کوردلی، هر کدام ۹٪ درصد، اتهام به پیامبر، عدم درخواست مزد، عدم پذیرش بشر بودن پیامبر و ظلم هر کدام ۲.۸٪، پیروی کورکورانه ۱.۸٪، شرک ۳.۷٪، عدم تقوی ۴.۷٪ و تکذیب پیامبر و آیات ۶.۶٪ را به خود اختصاص داده‌اند؛ بنابراین می‌توان مؤلفه‌های شاخص سبک زندگی حضرت نوح را بر حسب بسامد آن به شکل نمودار زیر ترسیم کرد.

۵- نتیجه‌گیری

بازخوانی تحلیلی آیات نشان می‌دهد که سبک زندگی قوم حضرت نوح (ع) بر پایه مجموعه‌ای از مؤلفه‌های ناسازگار با سلامت معنوی شکل گرفته بود؛ مؤلفه‌هایی چون جهل، تمسخر انبیاء، طغیان، انکار حق، تکبر، کوردلی، پیروی کورکورانه، ظلم، اتهام‌زنی به پیامبر، شرک و بی‌تقوایی. این عناصر، سه ساحت اصلی سلامت معنوی - شناختی، عاطفی و رفتاری - اجتماعی - را هم‌زمان دچار اختلال کرده و نوعی «زیست‌جهان ناسالم معنوی» پدید آورده بودند.

در این میان، ظلم کانونی‌ترین عامل تهدید سلامت معنوی به شمار می‌آید؛ زیرا نه تنها یک انحراف فردی، بلکه یک ساختار معیوب اجتماعی است که به شقاوت، فروپاشی جمعی، سلطه ستمگران، ناامنی، زوال ارزش‌های انسانی و گسترش بی‌عدالتی می‌انجامد. از منظر سلامت معنوی، ظلم موجب فرسایش هم‌زمان عدالت اخلاقی، آرامش روانی و انسجام اجتماعی می‌شود و جامعه را به سمت هلاکت سوق می‌دهد.

طغیان نیز محصول پیوند چند زمینه درونی و بیرونی بود: احساس بی‌نیازی، انکار معاد، استکبار، خودبرتربینی، عدم تزکیه نفس و استمرار در گمراهی. این عوامل به ترتیب باورهای اعتقادی را تضعیف، قلب را به کبر و خودشیفتگی آلوده، و مسیر اصلاح و رشد معنوی را مسدود کردند؛ تا جایی که طغیان به اوج خود رسید و به نابودی جمعی انجامید. این وضعیت، نشان‌دهنده فروپاشی تدریجی و سپس کامل سلامت معنوی یک جامعه است.

علل تکذیب نوح (ع) را می‌توان در چهار محور تحلیل کرد: عاطفی - اعتقادی: کراهت از حق، شک، پیروی از ظن، فقدان شناخت خدا و پیامبر؛

دنیوی: دل‌بستگی به منافع مادی؛

سیاسی - اجتماعی: نقش اشراف و سران کافر در تحریف حقیقت و هدایت افکار عمومی؛

فرهنگی: سنت‌های شرک‌آلود و تقلید کورکورانه.

مهم‌ترین عوامل تکذیب نوح (ع) عبارت بودند از: تحریف سازمان‌یافته حقیقت توسط نخبگان قدرت، جهل و غفلت عمومی، بی‌تقوایی و بی‌عدالتی اجتماعی، شک‌گرایی مبتنی بر ظن، کراهت ارادی از پذیرش حق، اصرار بر گناه و استکبار، و عدم شناخت صحیح پیامبر. این عوامل به صورت یک چرخه معیوب عمل کردند و ابعاد شناختی، عاطفی، اخلاقی و ساختاری جامعه را هم‌زمان تخریب نمودند.

بر این اساس، سبک زندگی قوم نوح (ع) نمونه‌ای قرآنی از الگوی فروپاشی سلامت معنوی است؛ الگویی که در آن انحراف فکری، فساد عاطفی، رفتارهای ظالمانه و ساختارهای ناعادلانه در تعامل با یکدیگر، جامعه را به نقطه بحرانی هلاکت معنوی و وجودی رساندند.

۵- سپاس‌گزاری

نویسندگان از حمایت‌های معنوی دانشگاه حکیم سبزواری تشکر می‌نمایند.

۶- منابع

قرآن کریم

ابراهیم‌پور، جمشید؛ رحیمی، سید داریوش (بهار ۱۳۹۶) «مؤلفه‌ها و شاخص‌های سبک زندگی اسلامی»، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی شماره نوزدهم، صص ۱۱۷-۱۴۷.

ابراهیمی، کریم و دیگران (۱۴۰۰)، «مختصات راهبردی الگوی سبک زندگی اسلامی»، مجله مطالعات الگوی دیشرفت اسلامی ایرانی، سال نهم، شماره ۳، پیاپی ۱۹، صص ۸۳-۱۱۸.

ابن درید، محمد بن حسن (۱۹۸۸ م)، جمهره اللغة، دار العلم للملایین - بیروت، چاپ: اول، ج ۲.

ابن فارس، احمد بن فارس (۱۴۰۴ ه.ق)، معجم مقاییس اللغة، مکتب الاعلام الاسلامی - قم، چاپ: اول، ج ۵.

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ه.ق)، لسان العرب، دار صادر - بیروت، چاپ: سوم، ج ۱.
- ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی (۱۴۲۲ ه.ق)، زاد المسیر فی علم التفسیر، دار الکتب العربی - لبنان - بیروت، چاپ: اول، ج ۴.
- اکبری راد، طیبه؛ جباروند، طاهره (تابستان ۱۴۰۰)، «معنا شناسی عصیان در قرآن کریم»، نشریه نامه الهیات، شماره ۵۵ (C)، صص ۵۱-۸۵.
- اکبری، رضا (بهار و تابستان ۱۳۹۷)، «سبک زندگی قرآن»، نشریه معارف اسلامی و مطالعات اجتماعی، شماره ۶، صص ۱۴-۱.
- بستانی، فواد افرام (۱۳۷۵ ه.ش)، فرهنگ ابجدی، اسلامی - تهران، چاپ: دوم.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۶ ه.ق)، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، دار العلم للملایین - بیروت، چاپ: اول، ج ۶.
- خادم زاده، یگانه، هاجر؛ فیجانی، صدیقه (تابستان ۱۴۰۰)، «نقش ظلم در سقوط جامعه اسلامی با تکیه بر آیات ۴۵ تا ۵۲ سوره نمل با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب»، نشریه مطالعات قرآنی نامه جامعه: شماره ۱۳۸؛ از ۱۲۵ تا ۱۴۰.
- خرم دل، مصطفی (۱۳۸۴ ه.ش)، تفسیر نور (خرم دل)، احسان - ایران - تهران، چاپ: چهارم.
- خطیب شربینی، محمد بن احمد (۱۴۲۵ ه.ق)، تفسیر الخطیب الشربینی المسمی السراج المنیر، دار الکتب العلمیة، منشورات محمد علی بیضون - لبنان - بیروت، چاپ: اول، ج ۴.
- درویشی، حمید (۱۳۹۱)، پایان نامه: علل تکذیب انبیاء از دیدگاه قرآن، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی قم.
- دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۹۴)، سبک زندگی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله، چاپ: اول، قم: دفتر نشر معارف.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷ ه.ش): لغت نامه، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ: دوم، جلد: ۹.
- دهقانی، فرزاد و دیگران (۱۴۰۲)، «اخلاص؛ ابزاری برای وصول به سلامت معنوی از نگاه قرآن کریم»، نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی، دوره ۷، شماره ۳، صص ۴۳۳-۴۳۹.
- رستمی، محمدعلی (۱۳۹۷)، سبک زندگی: مقایسه مؤلفه های زندگی بشر در دوران غیبت و عصر حضور، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عج)، چاپ: اول.
- رشاد، آیت الله علی اکبر (۱۴۰۲ ه.ش)، تأملات در سلامت معنوی اسلامی، نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی، دوره ۷، شماره ۴.
- رشاد، آیت الله علی اکبر (۱۴۰۳ ه.ش)، اصول نظریه معنویت اسلامی، نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی، دوره ۸، شماره ۳.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۷ ه.ش)، تفسیر قرآن مهر، پژوهش های تفسیر و علوم قرآن - ایران - قم، چاپ: اول، ج ۳.
- زمخشری، محمود بن عمر (۱۳۸۶ ه.ش)، مقدمه الأدب، موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران - تهران، چاپ: اول.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزش. دفتر تألیف کتاب های درسی ابتدایی و متوسط نظری (۱۳۹۵ ه.ش)، تفکر و سبک زندگی، دوره اول متوسط پایه هفتم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، چاپ: چهارم.
- سلطان علی شاه، سلطان محمد بن حیدر (۱۳۷۲ ه.ش)، متن و ترجمه فارسی تفسیر شریف بیان السعاده فی مقامات العبادة، سر الاسرار - ایران - تهران، چاپ: اول، ج ۷.
- سمرقندی، نصر بن محمد (۱۴۱۶ ه.ق)، تفسیر السمرقندی المسمی بحر العلوم، دار الفکر - لبنان - بیروت، چاپ: اول، ج ۳.

- سید محمدعلی، حسینی (۱۳۹۹)، «سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن و حدیث»، همایش الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دوره ۹، صص ۳۰-۵۸.
- سیوطی، عبد الرحمان بن ابی بکر (۱۹۷۴ م)، الاتقان فی علوم القرآن، الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ج ۴.
- سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر (۱۴۲۱ ه.ق)، الإتقان فی علوم القرآن، دار الكتاب العربی، بیروت - لبنان، ج ۱.
- سیدکریمی حسینی، عباس (۱۳۸۲ ه.ش)، تفسیر علین، اسوه - ایران - قم، چاپ: اول.
- شاه عبدالعظیمی، حسین (۱۳۶۳ ه.ش)، تفسیر اثنی عشری، میقات - ایران - تهران، چاپ: اول، ج ۶.
- شه گلی، مراد؛ امینی، نوروز (بهار و تابستان ۱۳۹۹)، «تفاوت‌های معنایی «عصیان، طغیان و بغی» در قرآن کریم و کیفیت انعکاس آن در انواع ترجمه‌های قرآن»، نشریه مطالعات ترجمه قرآن و حدیث، شماره ۱۳ (ج)، صص ۱۲۹-۱۶۲.
- صاحب، اسماعیل بن عباد (۱۴۱۴ ه.ق)، المحيط فی اللغة، عالم الكتب - بیروت، چاپ: اول، ج ۶.
- صادقی تهرانی، محمد (۱۴۱۹ ه.ق)، البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن، مکتبه محمد الصادقی الطهرانی - ایران - قم، چاپ: اول.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴ ه.ش)، ترجمه تفسیرالمیزان، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی - ایران - قم، چاپ: پنجم، ج ۱۰.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴ ه.ش)، ترجمه تفسیر المیزان، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی - ایران - قم، چاپ: پنجم، ج ۴.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰ ه.ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات - لبنان - بیروت، چاپ: ۲، ج ۱۹.
- طبرسی، فضل بن حسن (بی تا)، ترجمه تفسیر مجمع البیان، فراهانی - ایران - تهران، چاپ: اول، ج ۲۵.
- طیب، عبدالحسین (۱۳۶۹ ه.ش)، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، اسلام - ایران - تهران، چاپ: دوم، ج ۹.
- عابدی جعفری، حسن؛ جعفری، سید ناصر (بهار و تابستان ۱۳۹۸)، «تبیین و ارائه مدل رفتاری طغیان از منظر قرآن»، نشریه مطالعات قرآن و علوم، شماره ۵، صص ۱۸۴-۲۱۵.
- علی آبادی، محمد؛ حسنی، علیرضا (تابستان ۱۳۹۳)، «طغیان در قرآن و حدیث»، نشریه کتاب و سنت، شماره ۳، صص ۶۷-۸۶.
- عمید، حسن (۱۳۸۹ ه.ش)، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات: راه رشد.
- عیسی زاده، عیسی (۱۳۹۴)، «عوامل اسلامی شدن سبک زندگی»، مجله اسلام و مطالعات اجتماعی، سال دوم، شماره ۴، صص ۱۲۱-۱۴۴.
- فیضی، مجتبی (۱۳۹۲)، «درآمدی بر سبک زندگی اسلامی»، مجله معرفت، سال بیست و سوم، شماره ۱۸۵، صص ۴۲-۲۷.
- فیضی، مجتبی (اردیبهشت ۱۳۹۲)، «درآمدی بر سبک زندگی اسلامی»، نشریه معرفت، شماره ۱۸۵، صص ۲۷-۴۲.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (۱۴۱۵ ه.ق)، القاموس المحيط، دار الكتب العلمیة - بیروت، چاپ: اول، ج ۱.
- فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ ه.ق)، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، مؤسسه دار الهجره - قم، چاپ: دوم، ج ۲.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۸) تفسیر سوره یس. تهران ایران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۸ ه.ش)، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن - ایران - تهران، چاپ: اول، ج ۴.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۸ ه.ش)، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن - ایران - تهران، چاپ: اول، ج ۱.
- قندانی آرانی، علی اکبر؛ صادقی آرانی، زهرا (۱۳۹۴)، «خانواده و سبک زندگی اسلامی (خانواده قرآنی)»، اولین کنگره بین المللی روانشناسی و علوم تربیتی با رویکرد اسلامی.

کاویانی، محمد (۱۳۹۲ ه.ش)، سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ: چهارم.
کاشانی، فتح‌الله بن شکرالله (۱۳ ه.ش)، منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ۱۰ جلد، کتابفروشی اسلامیة - ایران - تهران، چاپ: ۱، ج ۷.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق)، الکافی (ط - الإسلامیة) - تهران، چاپ: چهارم، ج ۲.
گواهی، عبدالرحیم (۱۳۷۹ ه.ش)، درآمدی بر تاریخ ادیان در قرآن، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران - ایران.
مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، مسترحمی، هدایت‌الله، غفاری، علی‌اکبر، بهبودی، محمدباقر، مصباح یزدی، محمدتقی، محمودی، محمدباقر، خراسان، محمدمهدی، و دیگران. (۱۴۰۳)، بحار الأنوار، ۱۱۱ ج. بیروت - لبنان: دار إحياء التراث العربی، ج ۱۱.

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ ق)، بحار الأنوار (ط - بیروت) - بیروت، چاپ: دوم، ج ۷۲.
محجوب، محمد جعفر (بی تا)، سبک خراسانی در شعر فارسی، انتشارات: فردوسی، چاپ: اول.
محمدی، روح الله؛ مروتی، سهراب (پاییز ۱۳۹۲)، «ظلم و ظلم پذیری و پیامدهای آن در سبک زندگی»، نشریه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۹۸، صص ۱۲۵-۱۶۲.
مدنی، علی خان بن احمد (۱۳۸۴ ه.ش)، الطراز الأول والکناز لما علیه من لغة العرب المعول، مؤسسة آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث - مشهد مقدس، چاپ: اول، ج ۳.
مرکز فرهنگ و معارف قرآن و پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۸۲)، دائرة المعارف قرآن کریم، قم: ایران: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ج ۸.
مروندی، سید علیرضا (۱۴۰۳ ه.ش)، سلامت معنوی اسلامی و محیط‌ها و مراکز بهداشتی درمانی، نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی، دوره ۸، شماره ۱.

معین، محمد (۱۳۸۱ ه.ش)، فرهنگ معین، تهران: آدنا (کتاب راه نو)، ج ۱.
مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱ ه.ش)، تفسیر نمونه، دارالکتب الإسلامیة - ایران - تهران، چاپ: دهم، ج ۱۵.
مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱ ه.ش)، تفسیر نمونه، دارالکتب الإسلامیة - ایران - تهران، چاپ: دهم، ج ۹.
مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱ ه.ش)، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دهم، ج ۷.
میبدی، احمد بن محمد (۱۳۷۱ ه.ش)، کشف الاسرار و عدة الابرار (معروف به تفسیر خواجه عبدالله انصاری)، امیر کبیر - ایران - تهران، چاپ: پنجم، ج ۱۰.

نراقی، احمد بن محمد مهدی (۱۳۷۸)، معراج السعادة، قم - ایران: هجرت.
نصیری، ولی‌الله؛ دهقان سیمکانی، رحیم؛ حجازی، صدرالله؛ نصیری، علی (تابستان و پاییز ۱۳۹۵)، «مؤلفه‌های بنیادین در سبک زندگی اسلامی»، نشریه فرهنگ مردم ایران، شماره ۴۵ و ۴۶، صص ۱۵۹-۱۷۸.
واحدی، علی بن احمد (۱۴۱۵ ه.ق)، الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز (واحدی)، دار القلم - لبنان - بیروت، چاپ: اول، ج ۲.

واشیان، عباس علی (۱۳۹۹ ه.ش)، استفاده از ظرفیت‌های محیط‌های بهداشتی درمانی در سلامت معنوی اسلامی، نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی، سال ۴، شماره ۴.
هماراده ابیانه، مهدی (۱۳۹۱ ه.ش)، سبک زندگی دانشجوی انقلابی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، چاپ اول.

الهندی، المتقی (۱۹۸۱ م)، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، ناشر: مؤسسة الرسالة، ج ۱۱.
یوسف زاده اربط، حسن (۱۳۹۹)، «اصول قرآنی سبک زندگی اسلامی»، مجله معرفت فرهنگی و اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴، پیاپی ۴۴، صص ۸۶-۶۹.

References

The Holy Qur'an.

- Abedi Jafari, H., & Jafari, S. N. (Spring & Summer 1398 SH). "Explanation and Presentation of a Behavioral Model of Transgression from the Perspective of the Qur'an." *Journal of Qur'an and Science Studies*, No. 5, pp. 184–215. **[In Persian]**
- Akbari, R. (Spring & Summer 1397 SH). "Qur'anic Lifestyle." *Journal of Islamic Teachings and Social Studies*, No. 6, pp. 1–14. **[In Persian]**
- Akbari-Rad, T., & Jabbarvand, T. (Summer 1400 SH). "Semantics of Rebellion in the Holy Qur'an." *Nameh-ye Elahiyat*, No. 55(C), pp. 51–85. **[In Persian]**
- Al-Hindi, Al-Muttaqi. (1981 AD). *Kanz al-'Ummal fi Sunan al-Aqwal wa al-Af'al*. Mu'assasat al-Risalah, Vol. 11. **[In Persian]**
- Aliabadi, M., & Hasani, A. (Summer 1393 SH). "Transgression in the Qur'an and Hadith." *Journal of Book and Tradition*, No. 3, pp. 67–86. **[In Persian]**
- Amid, H. (1389 SH). *Farhang-e Farsi-ye Amid [Amid Persian Dictionary]*. Rah-e Roshd Publications. **[In Persian]**
- Bustani, F. A. (1375 SH). *Farhang-e Abjadi*. Tehran: Islami, 2nd ed. **[In Persian]**
- Center for Qur'anic Culture and Knowledge & Research Institute for Islamic Culture and Sciences. (1382 SH). *Encyclopedia of the Holy Qur'an*. Qom, Iran: Bustan-e Ketab-e Qom (Publishing Center of the Islamic Propagation Office of the Qom Seminary), Vol. 8. **[In Persian]**
- Darvishi, H. (1391 SH). *Causes of the Rejection of Prophets from the Perspective of the Qur'an* [Master's thesis]. University of Qur'anic Sciences and Knowledge, Faculty of Qur'anic Sciences, Qom. **[In Persian]**
- Dehghani, F., et al. (1402 SH). "Sincerity: A Means of Attaining Spiritual Health from the Perspective of the Holy Qur'an." *Journal of Culture and Health Promotion, Academy of Medical Sciences*, 7(3), pp. 433–439. **[In Persian]**
- Dehkhoda, A. A. (1377 SH). *Loghatnameh-ye Dehkhoda [Dehkhoda Dictionary]*. Tehran: University of Tehran Press and Publishing Institute, 2nd ed., Vol. 9. **[In Persian]**
- Delshad Tehrani, M. (1394 SH). *The Lifestyle of the Great Prophet (Peace Be Upon Him and His Family)*. Qom: Daftar-e Nashr-e Ma'aref, 1st ed. **[In Persian]**
- Ebrahimi, K., et al. (1400 SH). "Strategic Characteristics of the Islamic Lifestyle Model." *Journal of Studies on the Iranian-Islamic Model of Progress*, 9(3), Serial No. 19, pp. 83–118. **[In Persian]**
- Ebrahimpour, J., & Rahimi, S. D. (Spring 1396 SH). "Components and Indicators of the Islamic Lifestyle." *Quarterly Journal of New Research in the Humanities*, No. 19, pp. 117–147. **[In Persian]**
- Fayyumi, A. ibn M. (1414 AH). *Al-Misbah al-Munir fi Gharib al-Sharh al-Kabir lil-Rafi'i*. Qom: Dar al-Hijrah Institute, 2nd ed., Vol. 2. **[In Persian]**
- Feyzi, M. (1392 SH). "An Introduction to Islamic Lifestyle." *Ma'rifat Journal*, 23(185), pp. 27–42. **[In Persian]**
- Feyzi, M. (Ordibehesht 1392 SH). "An Introduction to Islamic Lifestyle." *Ma'rifat Journal*, No. 185, pp. 27–42. **[In Persian]**
- Firuzabadi, M. ibn Y. (1415 AH). *Al-Qamus al-Muhit*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1st ed., Vol. 1. **[In Persian]**
- Ghandani Arani, A. A., & Sadeqi Arani, Z. (1394 SH). "Family and Islamic Lifestyle (Qur'anic Family)." *First International Congress on Psychology and Educational Sciences with an Islamic Approach*. **[In Persian]**
- Govahi, A. R. (1379 SH). *An Introduction to the History of Religions in the Qur'an*. Tehran, Iran: Islamic Culture Publishing Office. **[In Persian]**
- Homazadeh Abyaneh, M. (1391 SH). *Lifestyle of the Revolutionary Student*. Tehran: Islamic Development Organization, International Printing and Publishing Company, 1st ed. **[In Persian]**
- Hosseini, S. M. A. (1399 SH). "Islamic Lifestyle from the Perspective of the Qur'an and Hadith." *Conference on the Iranian-Islamic Model of Progress*, Vol. 9, pp. 30–58. **[In Persian]**
- Ibn al-Jawzi, A. ibn A. (1422 AH). *Zad al-Masir fi 'Ilm al-Tafsir*. Beirut, Lebanon: Dar al-Kitab al-'Arabi, 1st ed., Vol. 4. **[In Persian]**
- Ibn Duraid, M. ibn H. (1988 AD). *Jamharat al-Lughah*. Beirut: Dar al-'Ilm lil-Malayin, 1st ed., Vol. 2. **[In Persian]**
- Ibn Faris, A. ibn F. (1404 AH). *Mu'jam Maqayis al-Lughah*. Qom: Maktab al-I'lam al-Islami, 1st ed., Vol. 5. **[In Persian]**
- Ibn Manzur, M. ibn M. (1414 AH). *Lisan al-'Arab*. Beirut: Dar Sader, 3rd ed., Vol. 1. **[In Persian]**

- Issazadeh, I. (1394 SH). "Factors Contributing to the Islamization of Lifestyle." *Journal of Islam and Social Studies*, 2(4), pp. 121–144. **[In Persian]**
- Jawhari, I. ibn H. (1376 AH). *Al-Sihah: Taj al-Lughah wa Sihah al-'Arabiyyah*. Beirut: Dar al-'Ilm lil-Malayin, 1st ed., Vol. 6. **[In Persian]**
- Kashani, F. ibn S. (13 SH). *Manhaj al-Sadiqin fi Ilzam al-Mukhalifin*. 10 vols. Tehran, Iran: Ketabforushi-ye Islamiyyah, 1st ed., Vol. 7. **[In Persian]**
- Kaviani, M. (1392 SH). *Islamic Lifestyle and Its Measurement Instrument*. Qom: Research Institute of Hawzah and University, 4th ed. **[In Persian]**
- Khademzadeh, Y. H., & Feyjani, S. (Summer 1400 SH). "The Role of Oppression in the Decline of Islamic Society Based on Verses 45–52 of Surah al-Naml, with Emphasis on the Second Phase of the Revolution Statement." *Nameh-ye Jame'eh: Journal of Qur'anic Studies*, No. 138, pp. 125–140. **[In Persian]**
- Khatib al-Shirbini, M. ibn A. (1425 AH). *Tafsir al-Khatib al-Shirbini al-Musamma al-Siraj al-Munir*. Beirut, Lebanon: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, Manshurat Muhammad Ali Baydun, 1st ed., Vol. 4. **[In Persian]**
- Khorramdel, M. (1384 SH). *Tafsir-e Nur (Khorramdel)*. Tehran, Iran: Ehsan, 4th ed. **[In Persian]**
- Kulayni, M. ibn Y. (1407 AH). *Al-Kafi (Islamiyyah Edition)*. Tehran, 4th ed., Vol. 2. **[In Persian]**
- Madani, A. K. ibn A. (1384 SH). *Al-Tiraz al-Awwal wa al-Kannaz lima 'Alayh min Lughat al-'Arab al-Mu'awwal*. Mashhad: Al al-Bayt Institute for the Revival of Heritage, 1st ed., Vol. 3. **[In Persian]**
- Mahjub, M. J. (n.d.). *The Khorasani Style in Persian Poetry*. Ferdowsi Publications, 1st ed. **[In Persian]**
- Majlesi, M. B. ibn M. T. (1403 AH). *Bihar al-Anwar (Beirut Edition)*. Beirut, 2nd ed., Vol. 72. **[In Persian]**
- Majlesi, M. B. ibn M. T., Mostarhami, H., Ghaffari, A. A., Behbudi, M. B., Mesbah Yazdi, M. T., Mahmoudi, M. B., Khorsan, M. M., et al. (1403 SH). *Bihar al-Anwar*. 111 vols. Beirut, Lebanon: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi, Vol. 11. **[In Persian]**
- Makarem Shirazi, N. (1371 SH). *Tafsir-e Nemuneh*. Tehran, Iran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, 10th ed., Vol. 15. **[In Persian]**
- Makarem Shirazi, N. (1371 SH). *Tafsir-e Nemuneh*. Tehran, Iran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, 10th ed., Vol. 9. **[In Persian]**
- Makarem Shirazi, N. (1371 SH). *Tafsir-e Nemuneh*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, 10th ed., Vol. 7. **[In Persian]**
- Marandi, S. A. (1403 SH). "Islamic Spiritual Health and Healthcare Environments and Centers." *Journal of Culture and Health Promotion, Academy of Medical Sciences*, 8(1). **[In Persian]**
- Meybodi, A. ibn M. (1371 SH). *Kashf al-Asrar wa 'Uddat al-Abrar (Known as Tafsir-e Khwajah Abdullah Ansari)*. Tehran, Iran: Amir Kabir, 5th ed., Vol. 10. **[In Persian]**
- Moein, M. (1381 SH). *Farhang-e Moein [Moein Dictionary]*. Tehran: Adna (Ketab-e Rah-e No), Vol. 1. **[In Persian]**
- Mohammadi, R., & Marvati, S. (Autumn 1392 SH). "Oppression, Acceptance of Oppression, and Their Consequences for Lifestyle." *Journal of Islamic Social Research*, No. 98, pp. 125–162. **[In Persian]**
- Naraq, A. ibn M. M. (1378 SH). *Mi'raj al-Sa'adah*. Qom, Iran: Hejrat. **[In Persian]**
- Nasiri, V., Dehghan Simkani, R., Hejazi, S., & Nasiri, A. (Summer & Autumn 1395 SH). "Fundamental Components of Islamic Lifestyle." *Journal of Iranian Folk Culture*, Nos. 45–46, pp. 159–178. **[In Persian]**
- Organization for Educational Research and Planning, Office for Compiling Primary and General Secondary School Textbooks. (1395 SH). *Thinking and Lifestyle: First Cycle of Secondary Education, Grade Seven*. Tehran: Iran Textbook Publishing Company, 4th ed. **[In Persian]**
- Qara'ati, M. (1388 SH). *Tafsir of Surah Yasin*. Tehran, Iran: Cultural Center for Lessons from the Qur'an. **[In Persian]**
- Qara'ati, M. (1388 SH). *Tafsir-e Nur*. Tehran, Iran: Cultural Center for Lessons from the Qur'an, 1st ed., Vol. 4. **[In Persian]**
- Qara'ati, M. (1388 SH). *Tafsir-e Nur*. Tehran, Iran: Cultural Center for Lessons from the Qur'an, 1st ed., Vol. 1. **[In Persian]**
- Rashad, A. A. (1402 SH). "Reflections on Islamic Spiritual Health." *Journal of Culture and Health Promotion, Academy of Medical Sciences*, 7(4). **[In Persian]**
- Rashad, A. A. (1403 SH). "Principles of the Theory of Islamic Spirituality." *Journal of Culture and Health Promotion, Academy of Medical Sciences*, 8(3). **[In Persian]**
- Rezaei Esfahani, M. A. (1387 SH). *Tafsir-e Qur'an-e Mehr*. Qom, Iran: Research Center for Qur'anic Exegesis and Sciences, 1st ed., Vol. 3. **[In Persian]**

- Rostami, M. A. (1397 SH). *Lifestyle: A Comparison of the Components of Human Life during the Era of Occultation and the Era of Presence*. Qom: Hazrat Mahdi Maw'ud Cultural Foundation, 1st ed. **[In Persian]**
- Sadeqi Tehrani, M. (1419 AH). *Al-Balagh fi Tafsir al-Qur'an bil-Qur'an*. Qom, Iran: Maktabat Muhammad al-Sadeqi al-Tehrani, 1st ed. **[In Persian]**
- Sahib, I. ibn A. (1414 AH). *Al-Muhit fi al-Lughah*. Beirut: 'Alam al-Kutub, 1st ed., Vol. 6. **[In Persian]**
- Samarqandi, N. ibn M. (1416 AH). *Tafsir al-Samarqandi al-Musamma Bahr al-'Ulum*. Beirut, Lebanon: Dar al-Fikr, 1st ed., Vol. 3. **[In Persian]**
- Seyedkarimi Hosseini, A. (1382 SH). *Tafsir-e 'Illyyin*. Qom, Iran: Osveh, 1st ed. **[In Persian]**
- Shah Abdolazimi, H. (1363 SH). *Tafsir-e Ithna 'Ashari*. Tehran, Iran: Miqat, 1st ed., Vol. 6. **[In Persian]**
- Shahgoli, M., & Amini, N. (Spring & Summer 1399 SH). "Semantic Differences among 'Disobedience,' 'Transgression,' and 'Rebellion' in the Holy Qur'an and Their Reflection in Different Qur'an Translations." *Journal of Qur'an and Hadith Translation Studies*, No. 13(C), pp. 129–162. **[In Persian]**
- Sultan 'Ali Shah, S. M. ibn H. (1372 SH). *Persian Text and Translation of Tafsir-e Sharif Bayan al-Sa'adah fi Maqamat al-'Ibadah*. Tehran, Iran: Sirr al-Asrar, 1st ed., Vol. 7. **[In Persian]**
- Suyuti, A. R. ibn A. B. (1421 AH). *Al-Itqan fi 'Ulum al-Qur'an*. Beirut, Lebanon: Dar al-Kitab al-'Arabi, Vol. 1. **[In Persian]**
- Suyuti, A. R. ibn A. B. (1974 AD). *Al-Itqan fi 'Ulum al-Qur'an*. Egyptian General Book Organization, Vol. 4. **[In Persian]**
- Tabarsi, F. ibn H. (n.d.). *Persian Translation of Tafsir Majma' al-Bayan*. Tehran, Iran: Farahani, 1st ed., Vol. 25. **[In Persian]**
- Tabatabaei, M. H. (1374 SH). *Persian Translation of Tafsir al-Mizan*. Qom, Iran: Society of Seminary Teachers of Qom, Islamic Publications Office, 5th ed., Vol. 10. **[In Persian]**
- Tabatabaei, M. H. (1374 SH). *Persian Translation of Tafsir al-Mizan*. Qom, Iran: Society of Seminary Teachers of Qom, Islamic Publications Office, 5th ed., Vol. 4. **[In Persian]**
- Tabatabaei, M. H. (1390 AH). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*. Beirut, Lebanon: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at, 2nd ed., Vol. 19. **[In Persian]**
- Tayyib, A. H. (1369 SH). *Atyab al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*. Tehran, Iran: Islam, 2nd ed., Vol. 9. **[In Persian]**
- Vashian, A. A. (1399 SH). "Utilizing the Capacities of Healthcare Environments for Islamic Spiritual Health." *Journal of Culture and Health Promotion, Academy of Medical Sciences*, 4(4). **[In Persian]**
- Wahidi, A. ibn A. (1415 AH). *Al-Wajiz fi Tafsir al-Kitab al-'Aziz*. Beirut, Lebanon: Dar al-Qalam, 1st ed., Vol. 2. **[In Persian]**
- Yousefzadeh Arbat, H. (1399 SH). "Qur'anic Principles of Islamic Lifestyle." *Journal of Cultural and Social Knowledge*, 11(4), Serial No. 44, pp. 69–86. **[In Persian]**
- Zamakhshari, M. ibn U. (1386 SH). *Muqaddimat al-Adab*. Tehran: Institute of Islamic Studies, University of Tehran, 1st ed. **[In Persian]**